इतिश्री-प-क-सूत्रे—द्वितीयावृत्तौ द्विपरिशिष्टे १३-१-वि-तः

१३-४२ तथा च १३ सर्वोपि विषयोत्र परिसमापितः श्रीष्टकृपया ॥

॥ अथ द्विपरिशिष्ट-वि-१४ ॥ **पात्रोद्वासनादिविषये** ॥

॥ अत्र पूजान्ते क्रियमाणं पात्रोद्वासनादिसमाप्तिसङ्कल्पान्तं कर्म स्वगुरुपदिष्ट परम्परयाऽथवा तन्त्रग्रन्थतोऽथवाऽस्मत्कृतश्रीबालातन्त्रचन्द्रिकापुस्तक ३९३ पत्रस्थ २६-३।१ विषयतोऽथवैतत्परशूरामकल्पसूत्रस्थतत्तद्देवतार्चनान्तोक्तप्रयोगानुसारेण विधेय-मित्यभ्यर्थये साधकानाप्तान् ॥ इति ॥

द्वि—परिशिष्टकारः

॥ सप्रश्रयं निवेदनम् ॥

॥ मदुक्तविधिनामुना विदधतां श्रियः पूजनं
अहो न वितथाग्रहोमम मनागपि प्रागपि ॥
स्वतन्त्रनिजतन्त्रशम्भुकृततन्त्रशास्त्राश्रयं
विधाय परिपूरणीयमयि शेषमीश्यर्चनम् ॥

॥ प-क-सू-द्वितीयावृत्तिकारः ॥

ॐ श्री.

श्री

॥ अथ श्रीपरशुरामकल्पसूत्रस्य द्विपरिशिष्टे **मुद्रोद्धारे** परिशिष्टविषय १५ प्रारम्भः ॥

भूमिकात्र

॥ एतच्छ्रीपरशुरामकल्पसूत्रविपठिषूणां तत्तन्मुद्रावलोकनकरणसुगमतासिद्ध्यै, एतद् ग्रन्थस्य तत्तत्पत्रदर्शितमुद्राणां पत्रानुन्धानपूर्वकमन्यासां चानुक्तानामप्यत्युपयुक्तमुद्राणां चैतद्ग्रन्थान्यतन्त्र**ग्रन्थतो**मुद्रोद्धारः प्रदर्श्यते ॥

॥ **१५-१** अथ **मुद्राशब्दार्थः**—

१ ॥ मुद्राशब्दार्थः अत्रैव प—क—सू. ४ खण्डे श्री ललिताक्रमे १३५ पत्रे १ सूत्रभाष्ये यथा—

॥ मुद्राशब्दार्थश्च विश्वस्यमोदनात् द्रावणाच्च मुद्रा ।
तदुक्तं—योगिनीतन्त्रे
॥ चिदात्मभित्तौ विश्वस्य प्रकाशामर्शने यदा ।
करोति स्वेच्छया पूर्णविचिकीर्षा समन्विता ॥
क्रियाशक्तिस्तु विश्वस्य मोदनाद्द्रावणात्तथा ।

मुद्रेति कथिता देवी............॥ इति ॥

इयं क्रियाशक्तिः त्रिपुरसुन्दर्या क्रियमाणोत्पत्त्यभिवृद्धी अनुमोदते द्रावयति चेति सा-मुद्रा। अनुमोदनं नाम स्वभिन्नकर्तृकक्रियाऽनुकूल्यम्। द्रावणं नाम, घनस्य सङ्कुचितस्य प्रशिथिलावयवताऽऽपादनात्मकः प्रसरः। ईदृशक्रियाशक्तिरेव स्ववृत्तिमुद्रात्व सामानाधिकरण्येन ईक्षणादेर्मेलनेन त्रिकालमयी-त्रिखण्डा-भवति।

इति परमरहस्यार्थः॥ इति॥

२ सटीकशारदातिलकेऽपि—२३ पटले ८४२ पत्रे-टीकायाम्

मुद्राशब्दार्थः मुद्राकरणफलं च—यथा—

॥ आवाहन्यादिकामुद्राः प्रवक्ष्यामि यथाक्रमम्।
याभिर्विरचिताभिस्तु मोदन्ते सर्वदेवताः॥ १०६॥

अत्रटीका—मुद्राः आह-आवाहनीति। रा दाने। **मुदं राति ददाति-इति-मुद्रा-** इति निर्वचनम्। इदमेव-मोदन्ते सर्वदेवताः—इत्यनेन सूचितम्। अतएव तद्दर्शनेन देवता-हर्षोत्पत्तिः। स्वाङ्गुल्योहि पञ्चभूतात्मिकाऽङ्गुष्ठाद्याः आकाशवायग्निसलिलभूरूपाः। तासां मिथः संयोगरूपसङ्केतात् कोपि देवताप्रगुणीभावपूर्वकोमोदः सान्निध्यकरोभवति। तदुक्तम्-

पृथिव्यादीनि भूतानि कनिष्ठाद्याः क्रमान्मताः।
तेषामन्योन्यसम्भेदप्रकारैस्तत्प्रपञ्चता॥
अर्चने जपकाले तु ध्याने काम्ये च कर्मणि।
तत्तन्मुद्राः प्रयोक्तव्यादेवतासन्निधापिकाः॥ इति॥

३ अन्यत्रापि—मुदं रातीति मुद्रा स्याद्येनैका मुष्टिरेव तु।
स्वल्पभेदात् कोपहर्षौ प्राणिनां जनयत्यतः॥
तेनैव सर्वदेवानां मुद्रा हर्षप्रदा मता।
पूजाकाले दर्शनीया मुद्रास्ताः सर्वदा शिवे॥ इति॥

तथा—खादिमार्गक्रमाद्भूतान्यङ्गुष्ठाद्यङ्गुलिक्रमात्।
कापि [1]मुत्तन्मिथोयोगात् सान्निध्यप्रहृताकरी॥ इति॥

४ तन्त्रसारे—योजनात् सर्वदेवानां द्रावणात् पापसंहतेः।
तस्मान्मुद्रेति साख्याता सर्वकामार्थसाधिनी॥ इति॥ प. आ. सु. ५१ पत्रे

५ अत्रात्र मुद्राकर्तव्यतोपदेशः।

मुद्राप्रकारनामकग्रन्थे प्रथमपत्रे-आरम्भे यथा—

---

१ अत्राशुद्धं भातीति शोध्यम्।

॥ अर्चने जपकाले च ध्याने काम्ये च कर्मणि ।
स्नाने चावाहने शङ्खे प्रतिष्ठायां च रक्षणे ॥ २ ॥
नैवेद्ये च तथान्यत्र तत्तत्कल्पप्रकाशिते ।
स्थाने मुद्राः प्रद्रष्टव्याः सर्वलक्षणलक्षिताः ॥ ३ ॥ इति ॥

६ ॥ **देवतापरत्वेन, तत्तन्मुद्राम्नाता**—उक्ता—
मुद्राप्रकारनामकग्रन्थे—यथा—

॥ **लक्ष्मीमुद्रार्चने** लक्ष्म्यावाग्वादिन्यास्तु पूजने ।
अक्षमाला तथा वीणा व्याख्या पुस्तकमुद्रिका ॥ १२ ॥
सप्तजिह्वाह्वया चैव **विज्ञेया वह्निपूजने** ।
मत्समुद्रा च कूर्माख्या **लेलिहा मुण्डसंज्ञका** ॥
महायोनिरिति ख्याता **सर्वसिद्धिसमृद्धिदा** ॥
शक्त्यर्चने **महायोनिः** श्यामादौ **मुण्डसंज्ञका** ॥
मस्त्यकूर्माख्यलेलिहा[1] **सर्वसाधारणी मता** ।
तारार्चने च कथ्यन्ते पञ्च मुद्राविलोकिताः ॥
योनिश्च भूतिनी चैव **बीजाख्या** दैन्यधूमिनी ।
लेलिहानेति सम्प्रोक्ताः **पञ्च मुद्राः** प्रकीर्तिताः ॥
दशमी मुद्रिका ज्ञेया **त्रिपुरायाः प्रपूजने** ।
संक्षोभद्रावणाकर्षवश्योन्मादमहाङ्कुशाः ।
खेचरीबीजयोन्याख्या **त्रिखण्डा परिकीर्तिता** ॥
॥ **कुम्भमुद्राभिषेके** स्यात् **पद्ममुद्रासने** तथा ।
कालकर्णा प्रयोक्तव्या [2]विघ्नमश्रमकर्मणि ॥
॥ गालिनी च प्रयोक्तव्या **जलशोधनकर्मणि** ।
॥ **श्रीगोपालार्चने वेणुः नृहरेर्नारसिंहिका** ॥
॥ वराहस्य च पूजायां वाराह्याख्यां प्रदर्शयेत् ।
॥ **हयग्रीवार्चने** नित्यं **हयग्रीवी च** दर्शयेत् ॥
॥ **रामार्चने धनुर्बाणमुद्रे परशुरर्चने** ।
॥ **परशुरामस्य** विज्ञेया **जगन्मोहिनिका** तथा ॥

---

1 आर्षच्छन्दोभङ्गोऽत्र । २ विघ्नमश्रम–इति संशोध्यम् ।

वासुदेवाह्वया ध्याने कुम्भमुद्रा तु रक्षणे ।
सर्वेणां प्रार्थने चैव प्रार्थनाख्यां प्रयोजयेत् ॥ इति ॥

७—**शक्तिप्रियामुद्राः** । मुद्राप्रकारग्रन्थे--१ पत्रे-यथा—

॥ पाशाङ्कुशवराभीतिखड्गचर्मधनुःशराः ।
मौशली मुद्रिका दौर्गी मुद्राः **शक्तिप्रियङ्कराः** ॥ इति ॥

८—**मुद्राकरणावश्यकता**—गा. पु. ४१ पत्रे-श्रीमच्छङ्कराचार्यपादायथा—

॥ आवाहनादिहीनेन कृता पूजा निरर्थका ॥ विपरीतफल दद्यादभक्त्याचार्चनं यथा ॥ इति ॥

९ ॥ **समाजे मुद्राकरणनिषेधः** । सटीकशारदा० २३ पटले-८४४ पत्रे-११४ श्लोकटीकायां--यथा—

॥ एतामुद्रास्तत्तन्मन्त्रान् मदुक्तविशेषमुद्राश्च न कस्यचिद्दर्शयेत् । तदुक्तं-महाकाल-संहितायाम्—

॥ न जातु दर्शयेन् मुद्रामहाजनसमागमे ।
गुह्यमेतन्मुनिश्रेष्ठ तस्माद्रहसि योजयेत् ॥
नाऽदीक्षितस्य मुद्राणां लक्षणानि प्रकाशयेत् ।
क्षुभ्यन्ति देवतास्तस्य विफलं च भवेदिति॥ इति ॥

१० ॥ **मुद्राणां गोप्यत्वं** । तत्रैव-यथा—

॥ अन्यत्राऽपि—अक्षमालां च मुद्रां च गुरोरपि न दर्शयेत् ॥ इति ॥

११ ॥ **अधिकारिभेदेन मुद्राकरणभेदः** । तत्रैव—यथा—

॥ अथ चैताः सर्वारहस्येव कुर्यात् । मोक्षार्थिना मनसैव दर्शयितव्याः । तदाहुः

॥ मानसरूपसङ्कल्पा मुद्रा मोक्षार्थिनां विदुः ।
इतरेषां तु सर्वेषां हस्ताभ्यां शस्यते बुधैः ॥ इति ॥ ११३ । ११४ ॥

॥ **इति मुद्राप्रकीर्णम्** (१५।१ वि. सर्वः सं.)

॥ द्वि० परि० वि. १५।२—**नानामुद्रोद्धारः** ॥

१५—२/१ ॥ **अथ सर्वादौ-श्रीगणेशमुद्रोद्धारः लिख्यते** ॥

॥ सा च सटीकशारदा०-१३ पटले—श्रीगणेशोपासनायां—५४८ पत्रे-४—टीकायां—यथा—

॥ अत्र ध्यानानन्तरमियं गणपतिमुद्रा प्रदर्शनीया—इत्युक्तम् ॥

॥ मुखात् प्रलम्बितं हस्तं कृत्वा सङ्कुचिताङ्गुलिम् ।
मध्या तर्जनिगताग्राङ्गुष्ठं चाधस्थमध्यमम् ॥
कुर्यान्मुद्रां गणेशस्य प्रोक्तेयं सर्वसिद्धिदा ॥ इति ॥

२ ॥ **गणेश्वरीमुद्रोद्धारोपि**—तत्रैव ॥

॥ यद्वा । कुञ्चिताग्रस्य हस्तस्य मूले नासा नियोगतः ॥
गणेश्वरी भवेन्मुद्रा० ॥ इति इयं सर्वगणपतिमन्त्रसाधारणीति ज्ञेयम् ॥ ४ ॥

३ ॥ **अविघ्नमुद्रिका**-तत्रैव ॥

यद्वा ॥ तर्जनीमध्यमासन्धिनिर्गताङ्गुष्ठमुष्टिका ।
अधोमुखी दीर्घरूपा मध्यमा**विघ्नमुद्रिका** ॥ इति ॥

४—तथैव, ॥ मुद्राप्रकारोक्ता**विघ्नमुद्रा**-५२ श्लोके—यथा—

॥ तर्जनीमध्यमानामाकनिष्ठाङ्गुष्ठमुष्टिका ।
अधोमुखी दीर्घरूपा मध्यमा**विघ्नमुद्रिका** ॥ ५२ ॥ इति ॥

५ ॥ श्रीगणपतिप्रसादसम्पादयित्री-**दन्तमुद्रा**— ॥

अस्याः उद्धारः-मुद्राप्रकारे—५०—श्लोके—

॥ उत्तानोर्ध्वमुखी मध्यशिरसा बद्धमुष्टिका ।
दन्तमुद्रा समाख्याता सर्वागमविशारदैः ॥ इति ॥

॥ **इति श्रीगणेशमुद्राः** ॥ **सं**— । (१५—२ वि. सं.)

वि. १५।३ —**अथ-युगपन्मुद्रोद्धारः** ।

॥ [1]आवाहन [2]संस्थापन [3]संनिधापन [4]संनिरोधन [5]संमुखीकरण [6]सकलीकरणेत्यादियुगपन्मुद्रोद्धारः ॥

तत्रादौ-आवाहनादिपञ्चमुद्रोद्धारः

१—प. क. सू. ७ खण्डे-श्रीवाराहीक्रमे—२१—सूत्रभाष्ये—२१८—पत्रे—यथा—

॥ हस्तद्वयं चोर्ध्वमुखमृज्वङ्गुलियुतं युतम् ।
अङ्गुल्यग्राणि भुग्नानि कनिष्ठामूलभागतः ॥
अङ्गुष्ठाग्रसमायोगान्मुद्रैषाऽऽ[1]**वाहिनी** मता ।
॥ अधोमुखी चेयमेव [2]**स्थापनाख्या** समीरिता ॥
॥ मुष्टिद्वयोदरयुता भवेत् सा [3]**संनिधापनी** ।
॥ इयमङ्गुष्ठगर्भा तु [4]**संनिरोधन**रूपिणी ॥
॥ इयमेवोत्तानरूपा [5]**सम्मुखीकरणाभिधा** ॥ इति ॥

(अधस्तनः-३ वि. दृश्यः)

अत्र भाष्यम्--आवाहनादिमुद्राअनूद्य तदङ्गत्वेन मूलमन्त्रविधानात् " प्रति-प्रधानमङ्गावृत्तिः " इति न्यायेन " सृष्टीरुपदधाति " इतिवत् यावत्योमुद्राविहिताः तावतीषु मुद्रासु बध्यमानासु तावद्वारं मूलमावर्तयेत्, न तु सकृन्मूलमुच्चार्य सर्वमुद्रा-बन्धनं—इति ज्ञेयम् ॥ २१ ॥ इति ॥

२-आवाहनादिषण्मुद्रोद्धारः—सटीकशारदा० २३-पटले-८४३ पत्रे-यथा-

॥ सम्यक् सम्पूरितः पुष्पैः कराभ्यां कल्पितोऽञ्जलिः ।
[1]**आवाहनी** समाख्याता मुद्रा देशिकसत्तमैः ॥ १०७ ॥
॥ अधोमुखी कृता सैव प्रोक्ता [2]**स्थापनकर्मणि** ।
॥ आश्लिष्टमुष्टियुगला प्रोन्नताङ्गुष्ठयुग्मका ॥ १०८ ॥
[3]**सन्निधाने** समुद्दिष्टा मुद्रेयं तन्त्रवेदिभिः ।
॥ अङ्गुष्ठगर्भिणी सैव [4]**सन्निरोधे** समीरिता ॥ १०९ ॥
॥ उत्तानौ द्वौ कृतौ मुष्टी [5]**सन्मुखीकरणी** स्मृता ॥
॥ देवताङ्गे षडङ्गानां न्यासः स्यात् [6]**सकलीकृतिः** ॥ ११० ॥

३—अथवा—ज्ञानार्णवतन्त्रे--आवाहनादिपञ्चमुद्रोद्धारः-४ पटले-१३ पत्रे-यथा—

॥ आवाहनादिमुद्रास्तु कथयामि तवानघे ॥ ३१ ॥
ऊर्ध्वाञ्जलिमधः कुर्यादियम**ावाहनी** भवेत् ।
इयं तु विपरीता स्यात्तदा वै **स्थापनी** मता ॥ ३२ ॥
मिलितं मुष्टियुगलं **संनिधापन**रूपिणी ।
अन्तरङ्गुष्ठमुष्टिभ्यां **संनिरोधन**रूपिणी ॥ ३३ ॥
एतस्याएव मुद्रायास्तर्जन्यौ सरले यदा ।
सव्यापसव्यभ्रमणान्मुद्रेय**मवगुण्ठनी** ॥ ३४ ॥

(उपरितनः १५।३-१ वि. दृश्यः)

४—संस्थापिनी, सन्निधापनी, सन्निरोधनी, प्रार्थनी, मुद्राणां युगपदुध्धारः-श्रीश्रीमद्-जगद्गुरुश्रीमच्छङ्कराचार्यविरचितश्रीश्रीविद्यामहात्रिपुरसुन्दरीचक्रराजमानसपूजास्तोत्रे—यथा—

॥ कृत्वा हस्तयुगाञ्जलिं च तदधोवक्त्रां तु **संस्थापिनी** ।
मुष्ट्यङ्गुष्ठयुगा सुमुष्टिभिरियं सा **सन्निधा**ख्या परा ॥
अङ्गुष्ठद्वयगर्भिणीयमुदिता **संरोधिनी**मुद्रिका ।
हस्तौ सम्पुटसंस्थितौ स्वहृदये मुद्रोदिता **प्रार्थनी** ॥ इति ॥

५–॥ आवाहनी, संस्थापनी, सन्निधापनी, सन्निरोधिनी मुद्राणामुध्धारः ॥

॥ आनन्दाश्रमग्रन्थावलि ७३ अङ्कमुद्रितश्रीगा. पु. पद्धतौ–९ पत्रे–धारे, इत्युपनामकश्रीशङ्करसूरिर्दर्शयति--यथा––

॥ हस्ताभ्यामञ्जलिं कृत्वाऽनामिकामूलपर्वणोः ॥
अङ्गुष्ठौ निक्षिपेदुच्छ्रौ मुद्रैषाऽऽ**वाहनी** स्मृता ।
॥ अधोमुखी त्वियं चेत् स्यात् **स्थापनी** मुद्रिका भवेत् ॥
॥ उच्छ्रिताऽङ्गुष्ठमुष्टयोस्तु संयोगात् **संनिधापिनी** ।
॥ अन्तःप्रवेशिताङ्गुष्ठा सैव **संरोधिनी** मता ॥
॥ अङ्गुष्ठतर्जन्यग्रं तु मीलितं स्वहृदि स्थितम् ।
स्थानमुद्राभवेदेवं ....॥ इति ॥

६–॥ आवहन, स्थिरीकरण, सान्निध्य, सन्निरोधशब्दानामर्थः ॥

सटीकशारदा० ४ पटले-२८७ पत्रे-८९–९० श्लोकटीकायाम्
सिद्धान्तसागरे-**आवाहनादी**नामन्यथा लक्षणमुक्तम् । यथा–

॥ १ स्वतएवाभिपूर्णस्य तत्त्वस्येहार्चनादिषु ।
सादरं सन्मुखीभावस्तदा**वाहन**मुच्यते ॥
२ शिवस्याऽऽवाहितस्यास्य विद्यादेहे तु सन्ततम् ।
स्थिरीकरणमुद्दिष्टं स्थापनं भक्तितोऽर्चने ॥
३ पूजां प्रयोज्यमानां तु गृहीत्वाऽनुग्रहादिकम् ।
कर्त्तुं सामर्थ्यमस्येह तत् **सान्निध्यं** प्रचक्षते ॥
४ आसमाप्तेस्तु पूजायाः सान्निध्यं हि शिवस्य यत् ।
ससन्निरोधउद्दिष्टोविभोरस्यापि शक्तितः ॥ इत्यादिना ।
(अनन्तरमित्यनेन सन्मुखीकरण प्रार्थनं च मुद्राद्वयेनोक्तं-तत्र प्रमाणम्)
अज्ञानाद्दुर्मनस्त्वाद्वा वैकल्यात् साधनस्य च ।
यदाऽपूर्णं भवेत् कृत्यं तदाऽप्यभिमुखोभव ॥
दृशा पीयूषवर्षिण्या पूरयन् यज्ञविष्टरम् ।
मूर्त्तावायज्ञसम्पूर्त्तेः स्थिरोभव महेश्वर ॥ इति ॥

७ अथावाहनादिनवमुद्रोद्धारः ।

अयं नवमुद्रोद्धारः । दुर्गाकल्पद्रुमपुस्तिकायां-३७२ पत्रे-टीपण्यां–यथा–

॥ हस्ताभ्यामञ्जलिं बध्वानामिकामूलपर्वभिः ।

अङ्गुष्ठौ निःक्षिपेत् सेयं मुद्रा [1]**त्वावाहिनी** स्मृता ॥ १ ॥

अधोमुखी त्वियं चेत् स्यात् [2]**स्थापनी** मुद्रिका स्मृता ॥ २ ॥

उच्छ्रिताङ्गुष्ठमुष्टयोस्तु संयोगात् [3]**संनिधापनी** ॥ ३ ॥

अन्तः प्रवेशिताङ्गुष्ठा सैव [4]**संरोधनी** स्मृता ॥ ४ ॥

उत्तानमुष्टियुगला [5]**सन्मुखीकरणी** मता ॥ ५ ॥

देवतानां षडङ्गानां न्यासः स्यात् [6]**सकलीकृतिः** ॥ ६ ॥

सव्यहस्तकृता मुष्टिर्दीर्घाधोमुखतर्ज्जनी ।

[7]**अवगण्ठनमुद्रेय**ममितोभ्रामिता मता ॥ ७ ॥

अन्योन्याभिमुखाश्लिष्टा कनिष्ठानामिका पुनः ॥

तथैव तर्जनीमध्या [8]**धेनुमुद्रा** समीरिता ॥ ८ ॥

अमृतीकरणं कुर्यात्तथा साधकसत्तमः ।

इत्यमृतीकरणे **धेनुमुद्रा ज्ञेया** ॥ ९ ॥

अन्योन्यग्रथिताङ्गुष्ठा प्रसारितकराङ्गुली ।

महामुद्रेयमुदिता [9]**परमीकरणे** बुधैः ॥ १० ॥

॥ इति--परमीकरणे महामुद्रा ।

॥ **प्रयोजयेदिमामुद्रादेवताह्वानकर्मणि** ॥

॥ **इत्यावाहनादयोनव मुद्राः-सं-** ॥

१५—३/८ अथ गन्ध, पुष्प, धूप, दीप, नैवेद्यादिपञ्चमुद्राणामुद्धारः ॥

१—सटीकशारदा० ४ पटले-२९८ पत्रे-१०९ श्लोकटीकायां—यथा—

॥ ज्येष्ठाङ्गुष्ठस्य पुष्पस्य युक्ता **धूपस्य तर्जनी** ।

दीपस्य मध्यमानामा नैवेद्यस्य प्रकीर्तिता ॥

इतराङ्गुलिसंयोगात् **पञ्च मुद्राः** प्रकीर्त्तिताः ।

गन्धादिष्वपि दत्तेषु (भेदेषु) मुद्राश्चेमाः प्रदर्शयेत् ॥ इति ॥

मुद्रया यत् कृतं कर्म तदक्षयफलप्रदम्—

२—पुनश्चापि गन्धमुद्राविषये ॥

सटीकशारदा० ४ पटले-२९३-पत्रे-१०० श्लोक० टीकायां—यथा—

॥ इदं गन्धदानं कनिष्ठिकयेति ज्ञेयम् । यदाहुः—

॥ शङ्खपात्रस्थितं गन्धं मन्त्रैर्दद्यात् कनिष्ठया ॥ इति ॥

ततोगन्धमुद्रां प्रदर्शयेत् । तल्लक्षणन्तु—

कनिष्ठाङ्गुष्ठसंयुक्ता गन्धमुद्रा प्रकीर्तिता ॥ इति ॥

१५-३।८-३—एतासां **गन्धादिमुद्राणामुद्धारः।** प्राक्तनश्रीमदाद्यार्चनपद्धतौ-यथा—

१ कनिष्ठाङ्गुष्ठयोगेन गन्धमुद्रां प्रदर्श्य ॥ इति

२ अधोमुखतर्जन्यङ्गुष्ठयोगेन पुष्पमुद्रां प्रदर्श्य ॥ इति ॥

३ तर्जन्यङ्गुष्ठयोगेन [1]धूपमुद्रां० ,, ,,

४ मध्यमाङ्गुष्ठ ,, दीप० ,, ,, (१५।३-८ सं)

५ ॐ प्राणायस्वाहा-इति अङ्गुष्ठकनिष्ठानामाभिः । ॐ अपानायस्वाहा-इत्यङ्गुष्ठ तर्जनीमध्यमाभिः ॥ ॐ व्यानायस्वाहा - इत्यङ्गुष्ठमध्यमानामाभिः ॥ ॐ उदानायस्वाहा-इत्यङ्गुष्ठतर्जनीमध्यामाभिः । ॐ समानाय स्वाहा-इत्यङ्गुष्ठादि-सर्वाभिः ॥ इति ॥

१५।३-८-४ ॥ सर्वत्र-पूजोपयुक्तगन्धपुष्पधूप[1]नैवेद्यमुद्रोद्धारः—

१—गन्धमुद्रोद्धारः ॥—य. आ. सू. ५१ पत्रे-यथा—

॥ मध्यमानामिकाङ्गुष्ठैरङ्गुल्यग्रेण पार्वति ॥

दद्याच्च विमलं गन्धं मूलमन्त्रेण साधकः ॥ इति ॥

२—पुष्पमुद्रोद्धारोऽपि—ज्ञाना. १६ प. १३६ श्लोके—यथा—

॥ पुष्पं समर्पयेद्देवि मुद्रया ज्ञानसंज्ञया ॥

अङ्गुष्ठतर्जनीयोगाज्ज्ञानमुद्रा प्रकीर्तिता ।

॥ अङ्गुष्ठतर्जनीभ्यां च पुष्पं चक्रे निवेदयेत् ॥ इति यजु. आ. सु. ५१-पत्रे ॥

३—धूपमुद्रोद्धारोऽपि—तत्रैव यथा—

॥ मध्यमानामिकाभ्यां तु मध्यपर्वणि देशिकः ।

अङ्गुष्ठाग्रेण देवेशि धृत्वा धूपं निवेदयेत्' ॥ इति ॥

४।१—नैवेद्यमुद्रोद्धारोऽपि—तत्रैव—यथा—

॥ उत्तोलनं त्रिधा कृत्वा गायत्र्या मूलयोगतः ।

तत्त्वाख्यमुद्रया देव्यै नैवेद्यं विनिवेदयेत् ॥

---

१ दु. क. पुस्तके-१५५ पत्रे । देवीवामभागे धूपपात्रं-निधाय-तर्जनीमूलयोरङ्गुष्ठयोगात्मिकां धूपमुद्रां प्रदर्शयेदित्यस्ति ॥

१—अत्र दीपमुद्रा नोक्ता तथाऽप्युपर्युक्त १५।३-८।१, १५।३-८।३ विषये-तथा च दु. क. पुस्तके १५५ पत्रे-च-मध्यमे-अङ्गुष्ठमूललग्ने दीपमुद्रा-तां प्रदर्शयेदित्युक्तम् ।

॥ मूलेनाचमनं दद्यात्ताम्बूलं तत्त्वमुद्रया ।

॥ अङ्गुष्ठानामिकाभ्यां तु तत्त्वमुद्रेय मीरिता (ज्ञानार्णवे १६ पटले १३५ पत्रे)

॥ १ **प्राणादिमुद्राः** । कनिष्ठानामिके अङ्गुष्ठेन स्पृशेदिति ॥ **प्राणमुद्रा** ॥

२ ....अनामामध्ये अङ्गुष्ठेन स्पृशेदिति ॥ **अपानमुद्रा** ॥

३ ....मध्यमातर्जन्यावङ्गुष्ठेन स्पृशेदिति ॥ **व्यानमुद्रा** ॥

४ ....तर्जनिमध्यमानामाः अङ्गुष्ठेन स्पृशेदिति ॥ **उदानमुद्रा** ॥

५ ....तर्जन्याद्यङ्गुलिचतुष्टयमङ्गुष्ठेन स्पृशेदिति ॥ **समानमुद्रा** ॥

६ ....॥ **ग्रासमुद्रा**—

अङ्गुल्यः कुटिलीभूताविरलाग्राः परस्परम् ।
ग्रासमुद्रा समाख्याता सव्यपाणौ नियोजिता ॥ इति ॥

(१५।३-८।४-वि. सं.)

१५-३।८-५—दु. क. पू. १५७ पत्रे—यथा—

॥ अनामामूलयोरङ्गुष्ठयोगे **नैवेद्यमुद्रा** तां-प्रदर्श्य

सपुष्पकराभ्यां पात्रमुद्धरन् । नैवेद्यं निवेदयामि ॐ भगवति हवींषि जुषाण-इति पठन्-ग्रासमुद्रां प्रदर्शयेत् । यथा—

॥ वामहस्तेन पद्माभां प्राणाद्यां दक्षिणेन तु ॥

१ कनिष्ठिकानामिकाङ्गुष्ठैः ह्रीं प्राणाय स्वाहाः ॥

२ तर्जनीमध्यमाङ्गुष्ठैः० अपानाय स्वाहाः ।

३ तर्जन्यनामामध्यमाङ्गुष्ठैः० व्यानाय स्वाहाः ।

४ अनामामध्यमाङ्गुष्ठैः० उदानाय स्वाहाः ।

५ सर्वाङ्गुलिभिः समानाय० स्वाहाः ॥

एवं मायाबीजपूर्वाः प्राणादिमुद्रापूर्वाश्च ५-प्राणाहुतीः समर्पयेत् । इति ॥

(१५।३ वि. सर्व. सं.)

वि—१५।४ केवलश्रीवैष्णवीमुद्राविषये—

१—**श्रीलक्ष्मीमुद्रोद्धारः** । सटीकशारदा० ८ पटले ४१४ पत्रे—४ श्लोक टीकायाम्-अत्र-ध्यानानन्तरं लक्ष्मीमुद्रा दर्शनीया इत्युक्तम्—

लक्ष्मीमुद्रोद्धारोयथा—

॥ चक्रमुद्रां तथा बद्ध्वा मध्यमे द्वे प्रसार्य्य च ।
कनिष्ठिके तथानीय तदग्रेऽङ्गुष्ठकौ क्षिपेत् ॥
लक्ष्मीमुद्रा परा ह्येषा सर्वसम्पत्प्रदायिका ॥ इति ॥

१५।४-२-**कमलपद्ममुद्रोद्धारः** । ज्ञानार्णवतन्त्रे ४ पटले १४ पत्रे-यथा-

१ ॥ हस्ताभ्यां कमलाकारोयदा तत् कमलं भवेत् ॥ ४६
एषा **कमलमुद्रा च** लक्ष्मीवृद्धिकरी मता ॥ इति ॥

२-अन्यथा-कमलमुद्रोद्धारः-सटीकशारदा-४ पटले-५८३ पत्रे-३६ श्लोकटीकायाम्-यथा—

॥ करौ तु सम्मुखौ कृत्वा संहतावुन्नताङ्गुली ।
तलान्तर्मिलिताङ्गुष्ठौ कुर्यादे**षाब्जमुद्रिका** ॥ इति ॥

३-**पद्ममुद्रोद्धारः** ॥

१ मुद्राप्रकारनामकग्रन्थे-१४-श्लोके-यथा—

॥ हस्तौ तु सन्मुखौ कृत्वा संहतप्रथिताङ्गुली ।
तलान्तर्मिलिताङ्गुष्ठौ कृत्वैषा **पद्ममुद्रिका** ॥ इति ॥

२ दु-क-पुस्तिकायां-३७४ पत्रे-यथा—

॥ हस्तौ च सन्मुखौ कृत्वा संहतप्रोन्नताङ्गुली ।
तलान्तर्मिलिताङ्गुष्ठौ कृत्वैषा **पद्ममुद्रिका** ॥ इति ॥

(१५।४-२ वि. सं.)

१५।४-३-**मत्स्यमुद्रोद्धारः** प-क-सू-६ खण्डे-श्यामाक्रमे-१९७-पत्रे १८ सूत्रभाष्ये-यथा—

१ ॥ अधोमुखे वामकरे दक्षणं तादृशं करम् ।
स्थापयेन्**मत्स्यमुद्रेयं** तान्त्रिकैः परिकीर्तिता ॥ इति ॥

२ ॥ दक्षपाणितलं देवि वामपृष्ठोपरि न्यसेत् ।
अङ्गुष्ठद्वितयं सम्यक् ऋजुरूपमधोमुखम् ॥
मत्स्यमुद्रेयमाख्याता मण्डलादिप्रकल्पने ॥ इति ॥

३-मुद्राप्रकारे-यथा—

॥ दक्षपाणिपृष्ठदेशे वामपाणितलं न्यसेत् ।
अङ्गुष्ठौ चालयेत् सम्यक् मुद्रेयं **मत्स्यरूपिणी** ॥ ७९ ॥ इति ॥

(वि. १५।४-३ सं.)

१५।४–४–कूर्ममुद्रोद्धारः–मुद्राप्रकारे–यथा–

॥ वामहस्तस्य तर्जन्यां दक्षिणस्य कनिष्ठिकाम् ।
तथा दक्षिणतर्जन्यां वामाङ्गुष्ठं नियोजयेत् ॥
उन्नतं दक्षिणाङ्गुष्ठं वामस्य मध्यमादिकाः ।
अङ्गुलीर्योजयेत् पृष्ठे दक्षिणस्य करस्य च ॥
वामस्य पितृतीर्थेन मध्यमानामिके तथा ।
अधोमुखे च ते कुर्याद्दक्षिणस्य करस्य च ॥
कूर्मपृष्ठसमं कुर्याद्दक्षपाणिं च सर्वतः ।
कूर्ममुद्रेयमाख्याता देवताध्यानकर्मणि ॥ इति ६ पत्रे-८१-श्लो. ॥

१५।४–५–श्रीहयग्रीवमुद्रोद्धारः । सटीकशारदा०–१५ पटले–६२४–पत्रे–७२–श्लो० टीकायां-यथा—

(अत्र ध्यानानन्तरमियं मुद्रा दर्शनीया ।)
॥ वामहस्ततले दक्षाअङ्गुलीस्तास्त्वधोमुखीः ।
संरोप्य मध्यमां तासामुन्नम्याऽधोविकुञ्चयेत् ॥
हयग्रीवप्रिया मुद्रा तन्मूर्त्तेरनुकारिणी ॥ इति ॥ ७२ ॥

१५।४–६–श्रीनारसिंहीमुद्रोद्धारः । सटीकशारदा० १६–पटले–६४६–पत्रे–७–श्लो. टीकायां–यथा–

१–॥ अत्र ध्यानानन्तरमेतामुद्राः प्रदर्शयेत्
॥ जानुमध्यगतौ कृत्वा चिबुकोष्ठौ समावुभौ ।
हस्तौ च भूमिसंलग्नौ कम्पमानः पुनः पुनः ॥
मुखं विजृम्भितं कृत्वा लेलिहानां च जिह्विकाम् ।
एषा मुद्रा **नारसिंही** प्रधानेति प्रकीर्त्तिता ॥ इति ॥
॥ वामस्याङ्गुष्ठतोबद्ध्वा कनिष्ठामङ्गुलीत्रयम् ।
त्रिशूलवत् सम्मुखोर्ध्वं कुर्यान्मुद्रां नृसिंहगाम् ॥
॥ अङ्गुष्ठाभ्यां च करयोस्तथाक्रम्य कनिष्ठिके ।
अधोमुखाभिः श्लिष्टाभिः शेषाभिर्नृहरेर्मता ॥ इति ॥

२ । मुद्राप्रकारनामकग्रन्थे—
अङ्गुष्ठाभ्यां च करयोरथाक्रम्य कनिष्ठिके ।
अधोमुखीभिः सर्वाभिर्मुदेयं नृहरेर्मता ॥ इति ॥ २८-श्लो.

(१५।४–६–२ सं.)

१–मुद्राप्रकारनामकग्रन्थे, ॥ संरोप्य मध्यमानामां मूलस्याधोविकुञ्चयेत् ॥ इति पाठः

१५।४-६।३ **आन्त्रमुद्रोद्धारः**–। तत्रैव–यथा

॥ हस्तावधोमुखौ कृत्वा नाभिदेशे प्रसार्य्य च ।
तर्जनीभ्यां नयेत् **स्कन्धौ** प्रोक्तैषाऽन्त्राख्यमुद्रिका ॥

४ **वक्त्रमुद्रोद्धारः**–। तत्रैव–यथा–

॥ हस्तावूर्ध्वमुखौ कृत्वा तले संयोज्य मध्यमे ।
अनामायां तु वामायां दक्षिणां तु विनिक्षिपेत् ॥
तर्जन्यौ पृष्ठतोलग्ने अङ्गुष्ठौ तर्जनीश्रितौ ।
वक्त्रमुद्रा भवेदेषा नृहरेः सन्निधौ मता ॥

दंष्ट्रामुद्रोद्धारः–। तत्रैव–यथा–

५ वक्त्रमुद्रां तथा कृत्वा तर्जनीभ्यां तु मध्यमे ।
पीडयेद्दं**ष्ट्रमुद्रैषा**[1] सर्वपापप्रणाशिनी ॥ इति ॥

६ **दारणमुद्रोद्धारः**। सटीकशारदा०–१६ पटले–६५६ पत्रे–५० श्लोक-टीकायां–यथा–

एवं क्रमेण चतुर्थाभ्यां दक्षवामाभ्यां दारणमुद्रा । तल्लक्षणं तु ।

॥ मिथः संसृष्टसंमुख्योऽङ्गुलयऋज्वधोऽग्रकाः ।
स्वस्थानसरलाङ्गुष्ठौ मुद्रेयं **दारणा मता** ॥ इति ॥

(१५।४–६।६ वि. सं.)

१५।४-७–**वाराहमुद्रोद्धारः**। सटीकशारदा० १५–पटले-६३७ पत्रे-१०८ श्लोकटीकायाम्-यथा–

१ ॥ अत्र ध्यानानन्तरमिदं मुद्राद्वयं दर्शनीयमिति ज्ञेयम्। तल्लक्षणं-यथा–

॥ वामहस्तमथोत्तानं कृत्वा देवस्य चोपरि ।
नामयेदिति सम्प्रोक्ता मुद्रा **वाराहसंज्ञिता** ॥ इति ॥

२ ॥ दक्षहस्तं चोर्ध्वमुखं वामहस्तमधोमुखम् ।
अङ्गुल्यग्रन्तु संयुक्तं मुद्रा **वाराहसंज्ञिता** ॥ इति ॥ १०८ ॥

३ ॥ मुद्राप्रकारनामकग्रन्थे २९–श्लोके

॥ देवोपरि करं वामं कृत्वोत्तानमधः सुधीः ।
आमयेदिति सम्प्रोक्ता मुद्रा **वाराहसंज्ञिका** ॥ इति ॥

(१५।४–७ वि. सं.)

१ आर्षोत्र दंष्ट्रशब्दोथवा-अपि मार्षं सर्पं-ब्रूयाच्छन्दोभङ्गं-न-कारयेत्-इति-समाधेयम्

१५।४-८ श्रीवत्समुद्रोद्धार-

सटीकशारदा०-१५ पटले-६१२-पत्रे-२२ श्लोकटीकायां-यथा-

॥ अन्योन्यपृष्ठकरयोर्मध्यमानामिकाङ्गुली ।
अङ्गुष्ठेन तु बध्नीयात् कनिष्ठामूलसंश्रिते ॥
तर्जन्यौ कारयेदेषा मुद्रा **श्रीवत्ससंज्ञिका** ॥ इति ॥

१५।४-९ श्रीकौस्तुभमुद्रोद्धारः । तत्रैव शारदापत्रे-यथा-

१ ॥ अनामापृष्ठसंलग्ना दक्षिणस्य कनिष्ठिका ॥
कनिष्ठिकान्या[1] बध्नीयादनामा दक्षतर्जनीम् ।
गृहीत्वा दक्षिणाङ्गुष्ठमध्यमानामिकात्रयम् ॥
उच्छ्रयित्वा तत्र वामे तर्जनीमध्यमे न्यसेत् ।
दक्षिणे मणिबन्धे च वामाङ्गुष्ठं तु योजयेत् ॥
मुद्रेयं **कौस्तुभस्योक्ता** दर्शनीया प्रयत्नतः ॥ इति ॥

२-**प्रकारः** । मुद्राप्रकारनामकग्रन्थे-यथा-

॥ अनामापृष्ठसंलग्ना दक्षिणस्य कनिष्ठिका ॥
कनिष्ठयान्यया बध्वा तर्जन्या दक्षया तथा ।
वामानामा च बध्नीयाद्दक्षिणाङ्गुष्ठमूलके ॥
अङ्गुष्ठमध्यमे वामे संयोज्य सरलाः पराः ।
चतुरोप्यग्रसंलग्ना मुद्रा कौस्तुभसंज्ञका ॥ इति ॥

(२० श्लो.-१५।४-९ वि. सं.)

१५।४-१० । वनमालामुद्रोद्धारः । सटीकशा० १५ पटले-६१२-पत्रे-

३ ॥ स्पृशेत् कण्ठादिपादान्तं तर्जन्याङ्गुष्ठनिष्ठया ।
करद्वयेन मालावत् मुद्रेयं **वनमालिका** ॥ इति ॥

१५।४-११ श्रीगोविन्दध्यानपूर्वक**वेणुमुद्रोद्धारः** । सटीकशारदा०-१७ पटले-६९६ पत्रे-८९-९० श्लो. टीकायां-यथा-

॥ फुल्लेन्दीवरकान्तिमिन्दुवदनं बर्हावतंसप्रियं ।
श्रीवत्साङ्कमुदारकौस्तुभधरं पीताम्बरं सुन्दरम् ॥
गोपीनां नयनोत्पलार्चिततनुं गोपालसङ्घावृतं ।
गोविन्दं कलवेणुवादनपरं दिव्याङ्गभूषं भजे ॥ ८९ ॥

---

१ अत्राशुध्धं स्वयं शोध्यम्-

एतच्छ्लोकटीकायां—**वेणुमुद्रोद्धारो**यथा—

ओष्ठे वामकराङ्गुष्ठोलग्नस्तस्य कनिष्ठिका ।
दक्षिणाङ्गुष्ठसंसक्ता तत्कनिष्ठा प्रसारिता ॥
तर्जनीमध्यमानामाः किञ्चित् सङ्कुच्य चालिताः ।
वेणुमुद्रेह कथिता सुगुप्ता **प्रेयसी हरेः** ॥ इति

१५–४।१२ गरुडमुद्रोद्धारः । आनन्दाश्रमग्रन्थावलि ७३ अङ्कमुद्रितश्री. गा. पु. पद्धतौ—९ पत्रे-धारे—इत्युपनामकश्रीशङ्करसूरिर्दर्शयति—यथा—

१—॥ करद्वयस्य पृष्ठे संयोज्य कनिष्ठिकाभ्यामवष्टभ्याधोऽङ्गुष्ठौ पुरस्तर्जन्यौ संयोज्य, मध्यमानामिकयोर्वक्रयोः पक्षतुल्यत्वेन **गरुडमुद्रा** ॥ इति ॥

२ ॥ सटीकशारदा० ४ पटले-२६४ पत्रे ४८ श्लो० टीकायां—यथा—

॥ हस्तावभिमुखौ कृत्वा रचयित्वा कनिष्ठिके ।
मिथस्तर्जनिके श्लिष्टे श्लिष्टावङ्गुष्ठकौ तथा ॥
मध्यमानामिके द्वे तु द्वौ पक्षाविति कुञ्चयेत् ।
एषा **गरुडमुद्रा स्यादशेषविषनाशिनी** ॥ ४८ ॥ इति ॥

३ ॥ मुद्राप्रकारनामकग्रन्थे—यथा—

॥ हस्तौ तु विमुखौ ग्रथित्वा च कनिष्ठिके ।
मिथस्तर्जनिके श्लिष्टे श्लिष्टावङ्गुष्टकौ तथा ॥
मध्यमानामिके द्वे तु द्वौ पक्षाविव चालयेत्
एषा **गरुडमुद्रास्याद्विष्णोः संतोषवर्धनी** ॥ इति२९—श्लो ॥

॥ इति श्री**वैष्णवीमुद्रोद्धारः** सम्पन्नः ॥

(१५।४-१२ तथा च १५।४ वि. सर्वैः सं.)

॥ द्वि. परि. वि. १५।५ केवलश्रीशैवमुद्राविषये ॥

१—॥बिल्वमुद्रोद्धारः । तत्रैव ॥ सटीकशारदा० १७ पटले—६९६ पत्रे—८९ श्लो. टीकायां—यथा—

॥ उच्यतेऽच्युतमुद्राणां भद्रा बिल्वफलाकृतिः ।
॥ अङ्गुष्ठं वाममुद्दण्डितमितरकराङ्गुष्ठकेनाऽथ बध्वा
तस्याऽग्रं पीडयित्वाऽङ्गुलिभिरपि च तावामहस्ताङ्गुलीभिः ॥
बध्वा गाढं हृदि विमलधीर्व्याहरन् मारबीजं
बिल्वाख्या मुद्रिकैषा स्फुटमिह गदिता गोपनीया विधिज्ञैः ॥ इति ॥

२–१ **कपालमुद्रोद्धारः**। ज्ञानार्णवतन्त्रे-४ पटले–१४ पत्रे–यथा–

॥ वामहस्ततलं देवि कपालाकृति कारयेत् ॥
कपालमुद्रा देवेशि देव्यानन्दकरी सदा ॥ इति ॥

२ **कपालमुद्रोद्धारः** प्राक्तनश्रीमदाद्यार्चनपद्धतौ–यथा–

॥ अस्याः कापालिका मुद्रा विशेषेण प्रियङ्करी ।
पात्रवद्वामहस्तं च कृत्वाङ्के वामके तथा ॥
विधायोच्छ्रितवत् कुर्यात् मुद्रा **कापालिकी** तथा ॥ इति ॥

(१५–३१२ वि. सं.)

३–**खट्वाङ्गमुद्रोद्धारः**। मुद्राप्रकारे–यथा–

॥ पञ्चाङ्गुल्योदक्षिणास्तु मिलिताह्यूर्ध्वमुच्छ्रिताः ।
खट्वाङ्गमुद्रा विख्याता **शिवस्यातिप्रिया** मता ॥ ४५ ॥ इति ॥

४–**डमरुमुद्रोध्धारः**। सटीकशारदा०–२०–पटले–७६४–पत्रे–५३–
श्लो-टीकायाम्–यथा—

अथ–(श्रीबटुक) ध्यानानन्तरं डमरुमुद्रां प्रदर्शयेत् तल्लक्षणं तु–

॥ मुष्टिं सुशिथिलां बध्वा ईषदुच्छ्रितमध्यमाम् ।
दक्षिणामूर्ध्वमुन्नम्य[1] कर्णदेशे प्रचालयेत्
एषा मुद्रा **डमरुका सर्वविघ्नविनाशिनी** ॥ इति ४८-श्लो. ॥

५–**मृगमुद्रालक्षणम्**–

सटीकशारदा० १४ पटले–६०३ पत्रे–टीकायां–यथा—

॥ मिलित्वाऽनामिकाङ्गुष्ठमध्यमाग्राणि योजयेत् ।
शिष्टाङ्गुल्युच्छ्रितं कुर्यान्**मृगमुद्रेयमीरिता** ॥ इति ॥

६–**मुण्डमुद्रोद्धारः** मुद्राप्रकारे–६–पत्राधः ८२–श्लो.–यथा—

॥ पृष्ठे कोडेऽन्तराङ्गुष्ठमुष्टिं वामकरस्य च ।
मध्यमाग्रं दक्षिणस्य तथालम्ब्य प्रयत्नतः ॥
मध्यमेनाथ तर्जन्या अङ्गुष्ठाग्रं तु योजयेत् ।
दक्षिणं योजयेत् पाणिं वाममुष्टौ च साधकः ॥
दर्शयेद्दक्षिणे भागे **मुण्डमुद्रेयमीरिता** ॥ ५७–९ इति ॥

---

१ मुद्राप्रकारे तु दक्षिणामूर्ध्वं मुन्नम्य–इति–पाठः–चिन्त्यः–

७–चर्ममुद्रोद्धारः । मुद्राप्रकारे-यथा—

॥ वामहस्तं तथा तिर्यक् कृत्वा चैव प्रसार्य च ।
आकुञ्चिताङ्गुलिं कुर्याच्चर्ममुद्रेयमीरिता ॥ ५७॥ इति ॥

८–परशुमुद्रोद्धारः सटीकशारदा० १८ पटले-७१५ पत्रे-१३-श्लोकटीकायां-यथा—

॥ [1]करे करं तु करयोस्तिर्यक् संयोज्य चाऽङ्गुलीः ।
संहताः प्रसृताः कुर्यान्मुद्रेयं **परशोर्मता** ॥ इति ॥

९।१ **खड्गमुद्रोद्धारः** । सटीकशारदा० १७ पटले-६८४ पत्रे-२२-श्लोकटीकायां-यथा-

॥ कनिष्ठानामिके बद्ध्वा स्वाङ्गुष्ठेनैव वामतः ।
शिष्टाङ्गुली तु प्रसृते संश्लिष्टे **खड्गमुद्रिका** ॥ इति ॥

२ मुद्राप्रकारे—

॥ कनिष्ठानामिके बध्वा प्राङ्गुष्ठेनैव दक्षतः ।
शिष्टाङ्गुली तु प्रसृते संसृष्टे खड्गमुद्रिका ॥ ५५॥ इति ॥

(वि. १५।५–९ सर्वः सं०)

१०।१ त्रिशूलमुद्रोद्धारः । सटीकशारदा-१०-पटले-४७९ पत्रे—यथा—

त्रिशूलमुद्रां पाणिभ्यां बध्वात्मानं त्रिकण्टकीम्
ध्यायन् स्पृष्ट्वा जपेद्ग्रस्तं **सद्यस्तं मुञ्चतिग्रहः** ॥ ४७ ॥

२–एतच्छ्लोकटीकायां-यथा—

॥ त्रिशूलमुद्रामिति । सा तु कनिष्ठाङ्गुष्ठसंयोगात् शेषाणां तु प्रसारणात् ॥ इत्यादि टीका-दृश्यात्र–(उपरितनपत्रे–)

३–मुद्राप्रकारे-४२-श्लोके–तु–

॥ अङ्गुष्ठेन कनिष्ठान्तु बध्वा श्लिष्टाङ्गुलित्रयम् ।
प्रसारयेत् **त्रिशूलाख्या** मुद्रैषा परिकीर्तिता ॥ इति ॥

(१५।५-१०–वि. सं-०)

११-लिङ्गमुद्रालक्षणं तु–। सटीकशारदा०–१८ पटले०–७१६ पत्रे–श्रीशिवपूजायां–**ध्यायेन्नित्यमिति**-१३ श्लोकटीकायां-यथा–

॥ उच्छ्रितं दक्षिणाङ्गुष्ठं, वामाङ्गुष्ठेन बन्धयेत् ।
वामाङ्गुलीर्दक्षिणाभिरङ्गुलीभिश्च [2]वेष्टयेत् ।
लिङ्गमुद्रेयमाख्याता, शिवसान्निध्यकारिणी ॥ इति ॥

---

१ मुद्राप्रकारे तु । तले तलं तु करयोरिति पाठः ॥
२ मुद्राप्रकारे तु बन्धयेदिति पाठः

इयं-सर्वशैवमन्त्रसाधारणीति-ज्ञेयम् ॥' (१५।५-वि. सर्वः सं०)

॥ इति यथोपलब्धश्रीशैवमुद्राः सम्पन्नाः ॥

द्वि. परि. वि. १५।६ । केवलश्रीसरस्वतीमुद्रोद्धारविषये ॥

१५।६१-श्रीज्ञानमुद्रोद्धारः ज्ञानार्णवतन्त्रे-४ पटले-१४ पत्रे-यथा-

॥ तर्जन्यङ्गुष्ठयोगे तु दक्षहस्ते तु पार्वति ॥ ४० ॥

अक्षमालेति मुद्रेयं **ज्ञानमुद्रा** च वै भवेत् ॥ इति ॥

२ प्रकार—। सटीकशारदातिलके-६ पटले-३५८ पत्रे-४ श्लोकटीकायां-यथा-

ज्ञानमुद्रा । अङ्गुष्ठतर्जनीयोगरूपा पार्श्वाभिमुखी । यदाहुः—

॥ श्लिष्टाग्रेऽङ्गुष्ठतर्जन्यौ प्रसार्य्योऽन्याः प्रयोजयेत् ।

पार्श्वस्याभिमुखी सेयं **ज्ञानमुद्रा** प्रकीर्त्तिता ॥ इति ॥

३ प्र. मुद्राप्रकारनामकग्रन्थे-यथा-

॥ तर्जन्यङ्गुष्ठकौ सक्तावग्रतोहृदि विन्यसेत् ॥

वामहस्ताम्बुजं वामजानुमूर्धनि विन्यसेत् ॥

ज्ञानमुद्रा भवेदेषा **रामचन्द्रस्य प्रेयसी** ॥ इति २२-श्लो. ॥

(१५।६-१ वि. सर्वः सं.)

१५।६-२।१-अक्षमालामुद्रोद्धारः । तत्रैव-मुद्राप्रकारे ४-पत्रे-यथा-

॥ अङ्गुष्ठतर्जन्यग्रे तु ग्रथयित्वाङ्गुलित्रयम्

प्रसारयेद**क्षमाला मुद्रेयं** परिकीर्तिता ॥ इति ॥

१५।६-२।२ ज्ञानार्णवे-४ पटले-१४ पत्रे-४०-श्लो. यथा-

॥ तर्जन्यङ्गुष्ठयोगेतु दक्षहस्तेतु पार्वति ।

अक्षमालेति मुद्रेयं **ज्ञानमुद्रा**-च-वै भवेत् ॥ (१५।६-२-२ वि. सं.)

१५।६-३-पुस्तकमुद्रोद्धारः । सटीकशारदातिलके-६ पटले-३५८ पत्रे-४

श्लोक टीकायां यथा-विद्यां[1] पुस्तकं तन्मुद्रेत्यर्थः-

॥ वाममुष्टि स्वाभिमुखी बद्ध्वा **पुस्तकमुद्रिका** ॥ इति ॥

२-मुद्राप्रकारे

वाममुष्टिं स्वाभिमुखीं कृत्वा संचालयेच्छिरः ॥ इति ॥

३-ज्ञानार्णवतन्त्रे-४ पटले-१४ पत्रे-यथा—

॥ पुस्तकवद्वामकरं कुर्यात् समतलं प्रिये ।

पुस्तकं नाम मुद्रेयं वाग्विलासं प्रयच्छति ॥ इति ॥

(१५।६-३ वि. सर्वः सं.)

---

१ अर्थात्-विद्यामुद्रा-पुस्तकमुद्रा-एका-एवेति-ध्वनितम्—॥

४–वीणामुद्रोद्धारः ॥ मुद्राप्रकारे–यथा—

॥ वीणावादनबध्दस्तौ कृत्वा संचालयेच्छिरः ।
वीणामुद्रा समाख्याता सरस्वत्याः प्रियङ्करी ॥ ६४ ॥ इति ॥

५।१ व्याख्यानमुद्रोद्धारः । सटीकशारदा० ७ पटले-४०५ पत्रे-८२ श्लोकटीकायां–यथा–

॥ श्लिष्टाग्रेऽङ्गुष्ठतर्जन्यौ प्रसार्य्यान्याः प्रदर्शयेत् ।
प्रयोज्याऽभिमुखं सैषा मुद्रा **व्याख्यान**संज्ञिता ॥ इति ॥

२–मुद्राप्रकारे:

॥ दक्षिणाङ्गुष्ठतर्जन्यावग्रलग्ने पराङ्गुली ।
प्रसार्यसंहतोत्तान एषा **व्याख्यानमुद्रिका** ॥६६॥ इति ॥

(१५।६-५ वि. सं०)

॥ इति **श्रीसरस्वतीदेवतामुद्रोद्धारः** वि. १५।६ सर्वः सम्पन्नः ॥

॥ द्वि. परि. वि. १५।७ **श्रीदुर्गामुद्रोद्धार**विषये ॥

१–श्रीदुर्गामुद्रोद्धारः–सटीकशारदा०–११–पटले–४९४–पत्रे–५ श्लोक टीकायां–यथाः–

॥ सर्व्वदुर्गामन्त्रेषु ध्यानानन्तरमियं मुद्रा दर्शनीया
॥ मुष्टिं बद्ध्वा कराभ्यां तु वामस्योपरि दक्षिणम् ।
कृत्वा शिरसि [1]सम्पूज्या **दुर्गामुद्रेय**मीरिता ॥ इति ॥

२–गदामुद्रोद्धारः सटीकशारदा०–१५ पटले–६०८ पत्रे–७ श्लोकटीकायां यथाः–

॥ वाममुष्ट्यन्तरेऽङ्गुष्ठे दक्षिणे सरलाङ्गुलीः ।
वामाङ्गुष्ठः स्पृशेदग्रे योजितः सरलोदरः ॥
अन्योन्याभिमुखौ हस्तौ कृत्वा तु ग्रथिताङ्गुलीः ।
अङ्गुल्यौ मध्यमे भूयः संलग्ने सुप्रसारिते ॥
गदामुद्रेयमाख्याता भुक्तिमुक्तिकरी तथा । इति ॥

३–वज्रमुद्रोद्धारः । सटीकशारदा०–२३ पटले–८५१ पत्रे–१३२ श्लो० टीकायां–यथाः–

---

१ संयोज्य–इति मुद्राप्रकारे पाठः ॥

॥ कनिष्ठाङ्गुष्ठयुङ्मुद्रा त्रिकोणा **त्वशनेर्मता** ॥

इति-अशनिमुद्रालक्षणम् ॥

४—**तर्जनीमुद्रोद्धारः** । मुद्राप्रकारेऽन्तिमपत्रे—यथाः—

॥ वाममुष्टिं विधायाथ तर्जनीमध्यमे ततः ।

प्रसार्य **तर्जनीमुद्रा** ।निर्दिष्टा वज्रपाणिना ॥ ११४ ॥ इति ॥

५—**मुषलमुद्रोद्धारः** । सटीकशारदा०—४ पटले-२६४ पत्रे, अन्यासां लक्षणानि, इत्यत्र—यथाः—

॥ मुष्टिं कृत्वा तु हस्ताभ्यां वामस्योपरि दक्षिणम् ।

कुर्य्यान्**मुषलमुद्रेयं** सर्व विघ्नप्रणाशिनी ॥ इति ॥

१५:७—६—॥ अङ्कुशसर्वमहाङ्कुशमुद्रोद्धारः ॥

१—ज्ञानार्णवतन्त्रे—४ पटले—१४ पत्रे—यथाः—

॥ मुष्टिं बध्वा दक्षकरे तर्जन्यङ्कुशरूपिणी ॥ ४१ ॥

अङ्कुशाख्या महामुद्रा **त्रैलोक्याकर्षिणीभवेत्** ॥ इति ॥

२—**प्रकारः** ।। आनन्दाश्रमग्रन्थावलि ७३ अङ्कमुद्रितश्री. गा. पु. पद्धतौ

९ पत्रे—घारे, इत्युपनामकश्रीशङ्करसूरिर्दर्शयति—यथाः—

॥ सर्वाङ्गुलीः समाकुञ्च्य वामहस्तस्य तर्जनीम् ।

प्रगृह्य साधकेन्द्रस्तु दक्षिणेन तु पृष्ठिना ॥

प्रसार्य तर्जनीं तस्य ईषदग्रे विकुञ्चयेत् ।

अङ्कुशा तु इयं मुद्रा **वश्यकर्मविधौ** मता ॥ इति ॥

३—॥ मुद्राप्रकारे—

॥ ऋज्वीं च मध्यमां कृत्वा तर्जनीमध्यपर्वणि ।

संयोज्याकुञ्चयेत् किञ्चित् मुद्रैषा**ङ्कुशसंज्ञका** ॥ ५२ ॥ इति ॥

४—**सर्वमहाङ्कुशामुद्राशब्दार्थः**—प. क. सू. ५ खण्डे-श्रीललिताक्रमे-१५२-१५३—पत्रयोः—१ सूत्रभाष्ये--यथाः—

॥ षष्ठी तु—इदमेव पूर्वोक्तं शिखाद्वयं यदा वामाप्रधानं तदा सर्वमहाङ्कुशा । सूक्ष्मरूपेण परमाशिवकुक्षौ स्थितं जगत् । यथा अन्तस्थोगजः, अङ्कुशेन बहिराकृष्यते-तथा सर्वस्य बहिराकर्षणात्, सर्वमहाङ्कुशेत्युच्यते । परशिवकु**क्षिस्थजगतोवमनात**, वामा तत्प्रधाना शिखा **सर्वमहाङ्कुशा**, इत्युच्यते । तदप्युक्तं—योगिनीतन्त्रे—

वामाशक्तिप्रधाना तु महाङ्कुशमयी पुनः ।
तद्वद्विश्वं वमन्ती सा द्वितीये तु दशारके ॥ इति ॥

अतएव—पूर्वमुद्रायां सरलयोरनामयोः वक्रता दृश्यते । लोके वमनवेलायां मानवो धनुराकारोवक्रोभवति । प्रसिद्धमेतत् ।

॥ अत्रायं विवेकः—केवलवामात्वं सर्वसंक्षोभिणीपदप्रवृत्तिनिमित्तं, ज्येष्ठात्वविशिष्ट-वामात्वं सर्वाकर्षणीपदप्रवृत्तिनिमित्तं, सूक्ष्माकाशान्तर्वृत्तिबिन्दुद्वयत्वं सर्ववश्यकरपदप्रवृत्ति-निमित्तं, ज्येष्ठाशक्तिप्रधानकबिन्दुद्वयमध्यवृत्तिरेखात्वं सर्वोन्मादिनीपदशक्यताऽवच्छेदकं, वामाशक्तिप्रधानत्वं सर्वमहाङ्कुशापदशक्यताऽवच्छेदकं, एवं रीत्या वैलक्षण्यं सूक्ष्मधिया द्रष्टव्यम् ॥ इति ॥

५—॥ **सर्वमहाऽङ्कुशामुद्रोद्धारः**—प. क. सू. ५ खण्डे श्री ललिताक्रमे १६९ पत्रे—१५ सूत्रभाष्ये—यथा—

॥ षष्ठी मुद्राऽपि सर्वमहाङ्कुशा—तत्रैव प्रकटिता—

॥ [1]अस्यास्त्वनामिकायुग्ममधः कृत्वाऽङ्कुशाकृति ।
तर्जन्यावपि तेनैव क्रमेण विनियोजयेत् ॥
इयं **महाङ्कुशा मुद्रा सर्वकार्यार्थसाधिनी** ॥ इति ॥

६—अत्र भाष्यम्—अस्याः सर्वोन्मादिन्याः । तेनैव क्रमेण अनामिकाक्रमेण ।
अनामिकाऽङ्कुशाकारा । तथैव तर्जनीद्वयमपि कर्तव्यम् ।
शेषं पूर्वमुद्रावत्—इति भावः ॥

(१५।७—६ वि. सं.)

१५।७—७—**नाराचमुद्रोद्धारः**—प. क. सू. ६ खण्डे—श्यामाक्रमे—२०४ पत्रे ३५ सूत्रभाष्ये—परमानन्दतन्त्रे—यथा—

१—॥ विमुष्ट्यङ्गुष्ठतर्जन्यावूर्ध्वाङ्गुष्ठाग्रतर्जनी ।
हस्तद्वयगता चैवं मुद्रा **नाराच**संज्ञिता ॥ इति ॥

अयमर्थः—प्रथमं हस्तद्वये मुष्टिभावं सम्पाद्य तस्यानिर्गते विमुष्टी ये अङ्गुष्ठतर्जन्यौ, तयोर्मध्ये ऊर्ध्वाग्रमङ्गुष्ठं प्रागग्रां ऋजुरूपां तर्जनीं कुर्यात् । इयं नाराचमुद्रेत्यर्थः ॥ ३५ ॥ इति ॥

२—सटीकशारदा—४—पटले—२४८ पत्रे—२४ श्लोकटीकायां—यथा—

अन्यत्रापि

१ अत्र अस्याः नाम उन्मादिनी—इत्यवसेयम ।

॥ अङ्गुष्ठमग्रं यदि मध्यमाग्रं स्पृशेत् स्युरन्याङ्गुलयस्त्वलग्नाः ।
तदा भवेत् **भूतनिषूदनस्य नाराचनाम्नोऽस्त्रवरस्य** मुद्रा ॥ इति ॥

३—तत्रैव—२५६ पत्रे—३३ श्लोके टीकायां च—यथा—

॥ अङ्गुष्ठतर्जन्यग्राभ्यां स्फोटो**नाराचमुद्रिका** ॥ इति ॥

(१५।७—७ वि. सर्व. सं.)

॥ पाशमुद्रायाम्

१५।७—८—**पाशमुद्रोद्धारः** ॥ ज्ञानार्णवे—४ पटले—१४ पत्रे—यथा—

१— ॥ तर्जनीयुगलं देवि वामांसे शृङ्खलाकृति ।
पाशमुद्रा समाख्याता **त्रैलोक्याकर्षणक्षमा** ॥ इति ॥

२— ॥ **पाशमुद्रालक्षणं यथा**—सटीकशारदा०—९ पटले—४४३ पत्रे—१६ श्लोकटीकायां—यथा—

॥ वाममुष्टिस्थतर्जन्या दक्षमुष्टिस्थतर्जनीम् ।
संयोज्याऽङ्गुष्ठकाग्राभ्यां तर्जन्यग्रे खके क्षिपेत् ॥
एषा **पाशस्य** मुद्रेति विद्वद्भिः परिकीर्तिता ॥ इति ॥

३—॥ सटीकशारदा०—१७ पटले—६८४ पत्रे—यथा—
अथवेयं पाशमुद्रा । यदाहुः —
॥ तर्जन्यङ्गुष्ठकौ कृत्वा सक्ताग्नौ कुञ्चिताः पराः ।
पाशमुद्रा समाख्याता ॥ इति ॥

४—मुद्राप्रकारे ५१—श्लोके यथा—

॥ वाममुष्टेस्तु तर्जन्या दक्षमुष्टेस्तु तर्जनीम् ।
संयोज्याङ्गुष्ठकाग्राभ्यां तर्जन्यग्रे समुत्क्षिपेत् ॥
एषा **पाशाह्वया** मुद्रा विद्वद्भिः परिकीर्तिता ॥ ५१ इति ॥

(१५।७—८ वि, सर्व. सं.)

१५।७—९।१—**चक्रमुद्रोद्धारः** ॥ आनन्दाश्रमग्रन्थावलि—७३ अङ्कमुद्रितघारे इत्युपनामकशङ्करसूरिविरचित—श्री. गा. पु. पद्धतौ—१० पत्रे—यथा—

॥ हस्तौ तु संमुखौ कृत्वा [1]संलग्नौ तु प्रसारितौ ।
कनिष्ठाङ्गुष्ठकौ लग्नौ **मुद्रा चक्रस्य** सिद्धिदा ॥ इति ॥

---

१ मुद्राप्रकारग्रन्थे तु—प्रभुग्नौ सुप्रसारितौ—इति—पाठः ॥

२–सटीकशारदा–४–पटले–२६४–पत्रे–४९ श्लोकटीकायां–यथा—

॥ विपर्य्यस्ते तले कृत्वा वामदक्षिणहस्तयोः ।

अङ्गुष्ठौ ग्रथयेच्चैव कनिष्ठानामिकान्तरे ॥

चक्रमुद्रेयमुद्दिष्टा सर्वसिद्धिकरी शुभा ॥ इति ॥

(१५।७–९ वि.सर्व. सं.)

१५।७-१० ॥ चापमुद्रोद्धारः

१–ज्ञानार्णवतन्त्रे–४ पटले–१४ पत्रे–यथा—

॥ यथा हस्तगतं चापं तथा हस्तं कुरु प्रिये ॥ ४३ ॥

चापमुद्रेयमाख्याता वामहस्ते व्यवस्थिता ॥ इति ॥

२–सटीकशारदा०–१७–पटले–६८४ पत्रे, टीकायां–यथा—

॥ वामस्य मध्यमाग्रं तु तर्जन्यग्रे नियोजयेत्

अनामिकां कनिष्ठां च तस्याङ्गुष्ठेन पीडयेत् ।

दर्शयेद्दक्षिणे[1]स्कन्धे **धनुर्मुद्रेय**मीरिता ॥ इति ॥

३–तत्रैव

अथवेयं धनुर्मुद्रा ज्ञेया । यदाहुः—

॥ बाहुमूलं स्पृशेत्तेन बाह्वग्रेणैव साधकः ।

धनुर्मुद्रा यशःकीर्तिबलवीर्यविवर्धिनी ॥ इति ॥

(१५।७–१० वि. सं.)

११।१ बाणमुद्रोद्धारः

ज्ञानार्णवे–४ पटले–१४ पत्रे–यथा—

॥ यथा हस्तगतोबाणस्तथा हस्तं कुरु प्रिये ॥ ४४ ॥

बाणमुद्रेयमाख्याता रिपुवर्गनिकृन्तनी ॥ इति ॥

२–मुद्राप्रकारे–

॥ दक्षमुष्टिस्तु तर्जन्या दीर्घया **बाणमुद्रया** ॥ इति ३४ श्लो. ॥

(१५।७–११ वि. सर्वः सं.)

१५।७-१२–शिखा कवच,[2] नेत्रास्त्रमुद्राणां[3] युगपदुद्धारः ।

सटीकशारदा०–४ पटले–२५८ पत्रे–३४ श्लोकटीकायां–यथा—

---

१ मुद्राप्रकारनाम्नि ग्रन्थे–दर्शयेद्वामके स्कन्धे–इति–३३ श्लोके–

१–ज्येष्ठावधःप्रसक्ताग्रौ कनिष्ठावुर्ध्वतस्तथा ॥
कुर्य्यात् सेयं **शिखामुद्रा** सर्व्वोपद्रवनाशिनी ।

२–कृत्वाऽङ्गुष्ठौ प्रसक्ताग्रौ तर्जन्यौ च त्रिकोणवत् ॥
मूर्द्धि्न पश्चान्मुखं कृत्वा नयेदुभयपार्श्वतः ।
करौ हृदन्तर्मुद्रेयं **कवचस्य**।ऽभयप्रदा ॥

३–कृत्वा नेत्रोन्मुखं हस्तं सक्ताङ्गुष्ठकनिष्ठिकम् ।
प्रसार्य्य मध्यमां किञ्चिन्नमयेदितराङ्गुलीः ॥
नेत्रमुद्रेयमुद्दिष्टा रक्षोभूतार्त्ति भञ्जिनी ।

४–परस्परतलद्वन्द्वं पुनरास्फोटयेद्भृशम् ॥ इति ॥ (**इयमस्त्रमुद्रा**-ज्ञेयेत्यर्थः)

१३–पुनरपि चास्त्रशिखाकवचमुद्रोद्धारः ।

प. क. सू. ३ खण्डे–श्रीक्रमे-१९ सूत्रभाष्ये १०४–पत्रे–यथा—

॥ **शिखाऽङ्गुष्ठेन** विन्यस्य दशभिः **कवचं** न्यसेत् ॥ इति ॥

१५।७-१४–केवलास्त्रमुद्रोद्धारः ॥

१–अथ प्रमाणानि १ प. क. सू. ३ खण्डे १०४–पत्रे-१९ सूत्रभाष्ये–यथा—

॥ तर्जनीमध्यमाभ्यां तु **ततोऽस्त्रं** विन्यसेत् प्रिये। इति श्रीशिवोक्तिः श्रीशिवां प्रतीत्ति ॥

२–॥ इयं विचित्रा अग्निप्राकाररूपाऽपि अस्त्रमुद्रा–सटीकशारदा०-४ पटले, २४८ पत्रे–२४ श्लोकटीकायां–अग्निप्राकारमुद्रोक्ता प्रयोगसारे–यथा—

॥ त्रिशूलाग्रौ करौ कृत्वा व्यत्यस्तावभितोनयेत् ।
अस्त्रमुद्रेयमाख्याता वह्निप्राकारलक्षणा।
परद्रोहोपशमनी नागाशनिभयापहा ॥ इति ॥

तदुक्तं–ततोऽस्त्रमन्त्रेण विशोध्य पाणित्रितालदिग्बन्धहुताशशालाम् । इति एषां फलमाह तेनेति ॥ २४ ॥ इति ॥

३–॥ सटीकशारदातिलके, ४ पटले, २५६ पत्रे, ३३ श्लोकोयथा—

॥ अस्त्रं तत्तलयोर्न्यस्य कुर्यात्तालत्रयादिकम् ॥ इति-मूलग्रन्थः ॥

॥ अत्रतलशब्देनान्तर्बाह्यमपि तलं गृह्यते० इत्यादि० ॥ इति ॥

४–अत्रटीका तत्रैव–कुर्यात्तालत्रयादिकमिति, अङ्गास्त्रविनियोगः तत्स्वरूपमुक्तमन्यत्र—

॥ प्रसारिततलाभ्यां तु तालत्रयमुदीरयेत् । इति ।

---

१ अत्रार्षत्वाद्व्या व्याकरणमचिन्त्यम्

५–तदग्रे-तत्रैव २५८ पत्रे–३३ श्लोकटीकायां–च–यथा—

॥ परस्परतलद्वन्द्वं पुनरास्फोटयेद्भृशम् ॥ इति ॥ ३२-३३ ॥

६–य. आ. सू. ५१ पत्रे-**अस्त्रमुद्रोद्धारो**यथा—

॥ दक्षस्य तर्जनीमध्ये सव्ये करतले क्षिपेत् ।

अभिघातेन **शब्दः स्यादस्त्रमुद्रा** समीरिता ॥ इति ॥

(१५।७–१४ वि. सर्वः सं.)

॥ **इति-श्रीदुर्गामुद्रोद्धारवि. १५।७ सर्वः-सपन्नः** ॥

॥ द्वि. परि. वि. १५–८ । **न्यासपूजोपयुक्तमुद्रोद्धारः** ॥

१५–८/१ लेलिहानाख्यमुद्रोद्धारः–सटीक श्रीमहानिर्वाणतन्त्रे-१३१-पत्रे-६

उल्लासे–श्रीमदाद्या-प्राणप्रतिष्ठाविधौ-यथा—

॥ इति त्रेधा यन्त्रमध्ये लेलिहानाख्यमुद्रया ।

संस्थाप्य विधिवत् प्राणान् कृताञ्जलिपुटोवदेत् ॥७५॥ इति ॥

२–एतच्छ्लोकटीकायाम् ॥ लेलिहानाख्यमुद्रा, श्रीदक्षिणामूर्तिसंहितायां–यथा–

॥ तर्जनीमध्यमानामाः समाः कुर्यादधोमुखीः ।

अनामायां क्षिपेदवृद्धामुद्ध्वर्वं कृत्वा कनिष्ठिकाम् ॥

लेलिहा नाम मुद्रेयं जीवन्यासे प्रकीर्तिता ॥ इति ॥ (१५-८।१–सं)

१५–८/२ धेनुमुद्रोद्धारः । प. क. सू. पत्रे–१ खण्डे–३७ सूत्रे–५७-५८–

पत्रयोः–मुले च, धेनुयोनिमुद्राकरणं-आज्ञप्तम् ।

अत्र–टीकायां वृत्तिकारः, धेनुयोनिमुद्रे प्रसिद्धे—इत्याह–तथापि, साधकानां सदुपयोगाय एषा उध्ध्रियते–

अत्रैव-प. क. सूत्रे. ६ खण्डे-श्यामाक्रमे-१८ सूत्रभाष्यान्ते, १९८ पत्रे, यथा—

इयं लोके बहुरूढा । तथापि तत्प्रमाणं लिख्यते–

॥ तर्जन्यादिचतुष्कं तु प्रोतं हस्तद्वयस्थितम् ।

दक्षतर्जन्यनामायां वाममध्यकनिष्ठिके ॥

वामतर्जन्यनामायां दक्षमध्यकनिष्ठिके ।

अधोमुखी **धेनुमुद्रा**—॥ इति ॥

---

१ दूद्धर्वामिति–मुद्राप्रकारे–पाठः

३–**ज्ञानार्णवे**–४–पटले० १४-पत्रे-३७ श्लोके, यथा–

॥ परिवर्त्य करौ पश्चात् तर्जनीमध्यमायुगम् ।

कनिष्ठानामिकायुग्मं परस्परयुतं कुरु ॥ ३७ ॥

धेनुमुद्रेयमाख्याता अमृतीकरणं भवेत्–॥ इति ॥

४–**आनन्दाश्रम**ग्रन्थावलि–७३–अङ्कमुद्रितश्रीगा–पु–पद्धतौ–९–पत्रे–धारे, इत्युपनामकश्रीशङ्करसूरिर्दर्शयति, यथा—

॥ वामाङ्गुलीनां मध्ये तु, अङ्गुष्ठं त्वथ दक्षिणम् ।

नियोज्य तर्जनीं दक्षां मध्यया वामतर्जनीम् ॥

वामयाऽनामया दक्षां कनिष्ठां च नियोजयेत् ।

दक्षयाऽनामया वामां कनिष्ठां च नियोजयेत् ॥

ततस्त्वधोमुखाः कुर्याद्धे**नुमुद्रा** प्रकीर्तिता ॥ इति ॥

५–तत्रैव तदनु-१० पत्रे, प्रकारान्तरेण मुद्रा–इत्यत्र–यथा–

धेनुमुद्रैवामृती-मुद्रा–

॥ अन्योन्याङ्गुष्ठसंलग्नविस्तारितकरद्वया ।

महामुद्रेयमाख्याता **न्युनाधिकसमापनी** ॥ इति ॥

६–सटीकशारदा० २३ पटले–८४३ पत्रे–यथा–

॥ अन्योन्याभिमुखाश्लिष्टा कनिष्ठानामिका पुनः ।

तथा च तर्जनीमध्या **धेनुमुद्रा** समीरिता ॥ ११२ ॥

अत्र टीका-यथा–**अमृतीकरणं** कुर्यात्तया देशिकसत्तमः ॥ इति ॥

धेनुमुद्रामाह अन्योन्येति । कनिष्ठाऽनामिका अन्योन्याभिमुखाश्लिष्टा–तर्जनीमध्या तथैवान्योन्याभिमुखाश्लिष्टेत्यर्थः । हस्तद्वयाङ्गुलयः अन्योन्यान्तरालप्रदेशेन पूर्वमध्यतः कृतदक्षकनिष्ठाव्यतिषक्ताः कार्याः । तत्र दक्षकनिष्ठा दक्षानामापृष्ठमुलङ्घ्य तद्वामभागमागता वामानामिकया योज्या। वामा कनिष्ठा तु, यथास्थितैव दक्षानामया । एवं वामतर्जनीवाममध्यमापृष्ठमुलङ्घ्य तद्दक्षभागागतदक्षमध्यमया योज्या । दक्षतर्जनी यथास्थितैव वाममध्यमया योज्या । तदुक्तम्–

७–तत्रैव ॥ वामाङ्गुलीर्दक्षिणानामङ्गुलीनां च सन्धिषु ।

प्रवेश्य मध्यमाभ्यां तु तर्ज्जन्यौ द्वे प्रयोजयेत् ।

कनिष्ठे द्वेऽनामिकाभ्यां युञ्ज्यात् सा धेनुमुद्रिका ॥ इति ॥

८ य–आ–मु–५१ पत्रे–धेनुमुद्रोद्धारोद्विधाभिहितोयथा–

॥ दक्षानामासमायुक्ता वामहस्तकनिष्ठिका ।
वामानामासमायुक्ता दक्षपाणिकनिष्ठिका ॥
दक्षस्य मध्यमाक्रान्ता वामहस्तस्य तर्जनी ।
वाममध्यमयाक्रान्ता दक्षहस्तस्य तर्जनी ॥
संयुक्तौ कारयेद्विद्वानङ्गुष्ठावुभयोरपि ।
धेनुमुद्रा निगदिता **गोपिता साधकोत्तमैः** ॥

॥ परिवृत्तकरौ पश्चात्तर्जनीमध्यमे युते ।
कनिष्ठानामिकाङ्गुष्ठं परस्परयुतं कुरु ॥
धेनुमुद्रेयमाख्याता **अमृतीकरणं** भवेत् ॥ इति ॥

(१५–८।१ वि–सं.)

१५।८–२–॥ योनिमहायोनिमुद्रोद्धारः ॥

१–॥ योनिमुद्रोद्धारः। प. क. सू. १ खण्डे-३७ सूत्रे, १ **टिपण्यामनुसन्धानम्** ॥

॥ अस्याः योनिमुद्रायाउद्धारोऽत्रैव प. क. सू.–५ खण्डे–श्रीललिताक्रमे १७०-पत्रे १५–सूत्रभाष्ये, मध्यमे कुटिलेत्यादितउदितः ॥ ततोविज्ञाय–एषा मुद्रा कार्यायद्य-परिशीलिता स्यात्–॥ इति ॥

२–॥ **महायोनिमुद्रोद्धारो**ऽप्यत्रैव-१७०–पत्रे-योनिमुद्रोद्धारान्तरं-लिखितः–

॥ इति–विदाङ्कुर्वन्तु विद्वांसः ॥ इति ॥

३–॥ **योनिमुद्रोद्धारः**–सटीकशारदा०-४ पटले–२६४ पत्रे–यथा—

॥ मिथः कनिष्ठिके बध्वा तर्जनीभ्यामनामिके ।
अनामिकोर्ध्वगो[1]श्लिष्टदीर्घमध्यमयोरधः ।
अङ्गुष्ठाग्रद्वयं न्यसेद्**योनिमुद्रे**यमीरिता ॥ इति ॥

४–॥ **महायोनिमुद्रोद्धारः** । मुद्राप्रकारे-८८–श्लोकेतोयथा—

॥ तर्जन्यनामिकामध्ये कनिष्ठाक्रमयोगतः ।
करयोर्योजयित्वैव कनिष्ठामूलदेशतः ॥
अङ्गुष्ठाग्रे तु निक्षिप्य **महायोनिः** प्रकीर्तिता ॥ इति ॥

---

१ मुद्राप्रकारे ४१ श्लोके–तु अनामिकोर्ध्वसंश्लिष्ट–इति पाठः ॥

॥ **पञ्चमुद्रामयी योनिमुद्रा** ॥ तत्लक्षणं-**विशेषश्च**-

५-॥ योनिमुद्रातः । त्रैलोक्यक्षोभिणी, त्रैलोक्यद्राविणी, त्रैलोक्याकर्षिणी, त्रैलोक्यवशङ्करी, त्रैलोक्योन्मादकारिणी, इति, **पञ्चमुद्रामयी-योनिमुद्रा**-यथाः-

॥ ज्ञानार्णवतन्त्रे-४ पटले-१५ पत्रे-५१ श्लोकतः ५६ श्लोकान्तं यावत् ॥यथाः—

॥ परिवर्त्य करौ सम्यक्तर्जनीवाहनी समे ॥ ५१ ॥
मध्यमे कुरु तन्मध्ये योजयेत्तदनन्तरम् ।
अन्योन्यानामिके देवि कनिष्ठे तु यथास्थिते ॥ ५२ ॥
अङ्गुष्ठाभ्यां योजिताभ्यां योन्याकारं तु कल्पयेत् ।
योनिमुद्रेयमाख्याता परा त्रैलोक्यमातृका ॥ ५३ ॥
॥ इयमेव हृदि क्षिप्ता **त्रैलोक्यक्षोभिणी** भवेत् ।
॥ **त्रैलोक्यद्राविणी** नाम मुखस्था परमेश्वरि ॥ ५४ ॥
॥ भ्रूमध्यस्था महादेवि **त्रैलोक्याकर्षिणी** भवेत् ।
॥ ललाटस्था महादेवि **त्रैलोक्यवशकारिणी** ॥ ५५ ॥
॥ ब्रह्मरन्ध्रस्थिता देवि **त्रैलोक्योन्मादकारिणी** ।
पञ्चमुद्रामयीं मुद्रां **योनिमुद्रां** च दर्शयेत् ॥ ५६ ॥ इति ॥

६-॥ इतरप्रकारेण-**योनिमुद्रा-योनिबन्धस्तत्फलं**-च-यथा—

॥ सटीकशारदा०-२-पटले-९५ पत्रे-**मन्त्रशोधनविषये**-

शोधयेदूर्ध्वपवनोबद्धया योनिमुद्रया ॥ इति-मूलग्रन्थः-श्लोकः १११-॥ इति ॥

॥ अत्र टीकाः—

प्रकारान्तरेण शोधनमाह-**शोधयेदि**ति । वक्ष्यमाणलक्षणां योनिमुद्रां बध्वा मूलाधारोत्पन्नान् मन्त्रवर्णान् ब्रह्मरन्ध्रपर्यन्तं गतागतानि कुर्वतोध्यात्वा वायुधारणं कृत्वा सहस्रं जपेदिति-शोधनप्रकारमाहुः । तदुक्तम्-योनिं बध्वा बीजं बिन्द्वादिपथेन चोन्मनीं प्राप्य-तत्र सहस्रं मन्त्रं जपेत्-समन्त्रः प्रबुद्धः स्यात्-इति ।

योनिबन्धलक्षणं-यथा—

॥ पार्ष्णिभागात सुसम्पीड्य योनिमार्गं तथा गुदम् ।
अपानमूर्ध्वमाकर्षे**न्मूलबन्धो**निगद्यते ॥
गुदमेढान्तरं योनिस्तामाकुञ्च्य प्रबन्धयेत् ।
युवा भवति वृद्धोऽपि सततं मूलबन्धनात् ॥ इति ॥

योनिस्थानमुद्रणात् योनिमुद्रात्वमस्याः । तदाहुः—

॥ सेयं मयोक्ता खलु **योनिमुद्रा बन्धश्च देवैरपि दुर्लभोऽस्याः** ।

(अत्र-स्फोटः)

अनेन बन्धेन न साध्यते यन्नास्त्येव तत् साधकपुङ्गवस्य ॥

छिन्नारुद्धाःकीलिताः स्तम्भितायेसुप्तामत्तामूर्च्छिताहीनवीर्य्याः ।

दग्धास्त्रस्ताः शत्रुपक्षे स्थितायेबालावृद्धागर्विितायौवनेन ॥

ये निर्बीजाये च सत्त्वेन हीनाः,खण्डीभूताश्चाङ्गमन्त्रैर्विहीनाः ।

एते मुद्राबन्धनेनैव योन्यामन्त्राःसर्वे वीर्यवन्तोभवन्ति ॥

इति ॥ १११ ॥

(१५।८–२ वि. सं.)

१५।८–३–॥ **व्यापकमुद्रोद्धारः** ॥

१–इयं व्यापकमुद्रा–अत्रैव–प. क. सू. २ खण्डे-गणनायकपद्धतौ–७५ पत्रे–४ सूत्रभाष्ये–उक्ता—यथा—

॥ सकलमूलेन करतलाभ्यां सर्वाङ्गे विन्यसेत् । इदमेव व्यापककरणम् ।

तदुक्तं, परमानन्दतन्त्रे—

॥ तलाभ्यां निखिलाङ्गस्य स्पर्शनं **व्यापकं** भवेत् ॥ इति ॥

२–श्रीसटीकमहानिर्वाणतन्त्रे-५-उल्लासे–१२४ श्लोकटीकायां च-यथा—

॥ मूलमन्त्रेण हस्ताभ्यामापादमस्तकावधि ।

मस्तकात् पादपर्य्यन्तं सप्तधा वा त्रिधा न्यसेत् ।

अयन्तु **व्यापकन्यासो**यथोक्तफलसिद्धिदः ॥१२४॥

अत्र टीका–अथ व्यापकन्यासं ब्रूते । मूलेत्यादिना । आपादमस्तकावधि पादमारभ्य मस्तकपर्य्यन्तं मस्तकमारभ्य पादपर्य्यन्तं च प्रतिहस्ताभ्यां मूलमन्त्रेण सप्तधा सप्तवारं त्रिधा वा न्यसेन्न्यासं कुर्यात् । मस्तकादिति–ल्यब्लोपे कर्म्मण्यधिकरणे चेति-कर्म्मणि पञ्चमी ॥ १२४ ॥ ॥ इति ॥

३–॥ व्यापककरणाय प्राक्तनश्रीमदाद्यार्चनपद्धतौ–यथा—

॥ अथ व्यापकन्यासः ॥ तत्र, प्रणवादिनमोन्तेन मूलमन्त्रेण केशादिपादान्तम् आपादादि केशान्तं, सप्तधा व्यापकं कुर्यात् ॥ इति-व्यापकन्यासः ॥ इति ॥

(१५।८–३ वि. सं.)

१५।८–४–**अवगुण्ठनीमुद्रायाम्** ॥

१–**अवगुण्ठनीमुद्राशब्दार्थः** । कुलार्णवे-१७ उ. १५८ पत्रे-यथा—

॥ आच्छादनं समुद्दिष्ट**मवगुण्ठन**मीरितम् ॥ इति ॥

२–**अवगुण्ठनमुद्रोद्धारः**–प. क. सू. ६ खण्डे, १९८–पत्रे–१८ सूत्रभाष्ये-अवकुण्ठन-मुद्रास्वरूपमुक्तं तन्त्रे–यथा–

॥ हस्तद्वयं मुष्टिरूपं तर्जन्यावृजुरूपके ।
युगपत् भ्रामयेत् ताभ्यां **मुद्रेयमवकुण्डिनी** ॥

इति, प्रजगुः ॥ इति ॥

३–॥ **अवकुण्ठिन्यन्तत्रिमुद्राणामुद्धारः**--ज्ञानार्णवे–४ पटले–१४ पत्रे–३३-३४ श्लोकयोः -यथा–

अपरा च–॥ मिलितं मुष्टियुगलं-**संनिधापन**रूपिणी ।
अन्तरङ्गुष्ठमुष्टिभ्यां–**संनिरोधन**रूपिणी ॥
एतस्याएव मुद्रायास्तर्जन्यौ सरले यदा ।
सव्यापसव्यभ्रमणान्मुद्रेयम**वगुण्ठनी** ॥ इति ॥

४–केवलावगुण्ठनमुद्रोद्धारः

॥ आनन्दाश्रमग्रन्थावलि ७ ३ अङ्क मुद्रितघारे-इत्युपनामकशङ्करसूरिविरचितश्री गा. पु. पद्धतौ, १० पत्रे-यथा–

॥ तर्जनीभ्रमणेनैव **अवगुण्ठन**मीरितम् ॥ इति ॥

(१५।८-४ वि. सं.)

१५।८–५–॥ **सर्वसंक्षोभिणीमुद्रायाम्** ॥

१–**सर्वसंक्षोभिणीमुद्राशब्दार्थः**–प. क. सू. ५ खण्डे-श्रीललिताक्रमे-१५१ पत्रे–१ सूत्रभाष्ये–यथा–

॥ सर्वसंक्षोभिणीपदार्थश्च इत्थं–सर्वान् पदार्थभूतान् क्षोभयतीति उत्पादयतीति सर्वसंक्षोभिणी, कार्यत्वावच्छिन्नकार्यतानिरूपितकारणताऽऽश्रयेति यावत् । इयमेव वामा शक्तिरित्युच्यते ।

एदुक्तं–योगिनीतन्त्रे–

योनिप्राचुर्यतस्सैषा सर्वसंक्षोभिका पुनः ।
वामाशक्तिप्रधानेयम्............॥ इति ॥

योनिःकारणत्वानि तेषां प्राचुर्यतोभूयस्त्वेन । अतएव सर्वसंक्षोभिण्याब्राह्मस्वरूपे अङ्गुलीग्रथनात्मकेऽपि अङ्गुष्ठे कनिष्ठानामामध्यमाग्राणां योगे योनिभूयस्त्वं प्रत्यक्षेणानुभूयते । एतेन अदृश्यरूपमपि तथेत्युन्नेयम् ॥ इति ॥

२–**सर्वसंक्षोभिणी**मुद्रोद्धारः । अत्रैव-प. क. सू. श्रीललिताक्रमे–५ खण्डे-१९ सूत्रभाष्ये–१६८ पत्रे–यथा—

१ अत्र मुद्रावाचकशब्दसमूहे–अवकुण्ठिनी–अवगुण्ठनी–एवं शब्दद्वयमपि सुप्रसिद्धं वर्तते ततोन मुग्धव्यम् ।

॥ मध्यमे मध्यगे कृत्वा कनिष्ठाङ्गुष्ठरोधिते ।
तर्जन्यौ दण्डवत् कृत्वा मध्यमोपर्यनामिके ॥
एषा तु प्रथमा मुद्रा **सर्वसंक्षोभकारिणी** ॥ इति ॥

३—॥ तत्रैव तन्त्रराजे तु—॥

कनिष्ठाऽनामिकामध्याः नखैरन्योन्यसङ्गता ।
कृत्वाऽङ्गुष्ठौ कनिष्ठास्थावृजू कुर्याच्च तर्जनीम् ।
सर्वसंक्षोभिणी मुद्रा **त्रैलोक्यक्षोभकारिणी** ॥ इति ॥

४—॥ **ज्ञानार्णव**तन्त्रे-४ पटले-१९ पत्रे-९४ श्लोके-यथा—

॥ परिवर्त्य करौ सम्यक् तर्जनीवाहनी समे ।
मध्यमे कुरु तन्मध्ये योजयेत्तदनन्तरम् ।
अन्योन्यानामिके देवि कनिष्ठे तु यथास्थिते ॥
अङ्गुष्ठाभ्यां योजिताभ्यां योन्याकारं तु कल्पयेत् ।
योनिमुद्रेयमाख्याता परा त्रैलोक्यमातृका ।
[1]इयमेव हृदि क्षिप्ता **त्रैलोक्यक्षोभिणी** भवेत् ॥ इति ॥

(१५।८-५ वि. सं.)

१५-८।६ ॥ सर्वविद्राविणीमुद्रायाम् ॥

१—प्र—**सर्वविद्राविणीमुद्राशब्दार्थः** प. क. सू. ५ खण्डे—१५१ पत्रे—१ सूत्रभाष्ये—यथा—

॥ द्वितीया, सर्वविद्राविणी, सर्वानुत्पन्नान् द्रावयति वर्धयति पोषणेन सा—सर्वविद्राविणी, सर्वेषां वस्तूनां पालकत्वादृजुस्वभावा, ज्येष्ठाशक्तिप्रचुरा च ।

तदुक्तं योगिनीतन्त्रे

क्षुब्धविश्वस्थितिकरी ज्येष्ठा प्राचुर्यमास्थिता'' इति ॥

क्षुब्धस्य उत्पन्नस्येत्यर्थः । यश्च संरक्षकः स ऋजुरिति लोके प्रसिद्धा गाथा । अतएव अस्या मुद्रायाः बाह्यरूपेऽपि अङ्गुष्ठेन कनिष्ठिकानामायोगे अङ्गुलिचतुष्टये ऋजुत्वं दृश्यते । एवमाद्यत्रिकोणे रेखात्रयमध्ये पूर्वस्यां दिशि स्थितायां ऋजुरेखायामेव तस्याअधिष्ठानं शास्त्र-प्रसिद्धम् ॥ इति ॥

२—॥ **सर्वविद्राणीमुद्रोद्धारः**—प—क—सू. ५ खण्डे—१६८—पत्रे—१५ सूत्रभाष्ये—यथा—

॥ एतस्याएव मुद्रायामध्यमे सरले यदि ।
क्रियते चेन्महेशानि सर्वविद्राविणी तदा ॥ इति ॥
एतस्यानाम, उपर्युक्तायाः क्षोभिणीमुद्रायाः इत्यर्थः

---

१ इयमेव नाम, उपर्युक्ता योनिमुद्रेत्यर्थः

—अत्र भाष्यं यथा, मध्यमे मध्यमेपीत्यर्थः । एतेन तर्जनीमध्यमयोः द्वयोः सरलत्वं ज्ञेयम् ॥ इति **विद्राविणी** ॥ इति ॥

३—ज्ञानार्णवतन्त्रे—४ पटले—१५ पत्रे, यथा

॥ [1]**त्रैलोक्यद्राविणी** नाम **मुखस्था** परमेश्वरि ॥ ५४ ॥ इति—

(१५।८—६ वि—सं०)

१५।८—७ ॥ सर्वाकर्षिणमुद्रेयम् ॥

१—**सर्वाकर्षिणीमुद्राशब्दार्थः**—अत्रैव प. क. सू. ५ खण्डे—श्रीललिताक्रमे १५१—१५२ पत्रयोः—१ सूत्रभाष्ये—यथा—

तृतीया, सर्वाकर्षिणी सर्वाकर्षणशीला । इयं ज्येष्ठावामोभयात्मिका ।

तदुक्तं योगिनीतन्त्रे

—ज्येष्ठावामासमत्वेन सृष्टेः प्राधान्यमास्थिता ।

आकर्षिणीति मुद्रेयम् .... ॥ इति ॥

पूर्वोक्तिमुद्राद्वयवाचकपदशक्यताऽवच्छेदकयोः द्वयोरपि सर्वाकर्षिणीपदशक्यताऽवच्छेदकत्वं—बोध्यम् पुष्पवच्छब्दवत । तत्रापि ज्येष्ठात्वविशिष्टवामात्वं शक्यताऽवच्छेदकं, न तु विपरीतम् । तथा सति ज्येष्ठायाविशेष्यत्वेन प्राधान्यं वाच्यम् । प्राधान्ये ज्येष्ठायाः अतिसरलत्वेन प्रधानानुसारेण विशेषणीभूतवामायाअपि प्रधानानुवर्तिन्याः सरलतया तर्जनीमध्यमयोः वाह्यरूपे कुटिलत्वं न स्यात् । वामायाः प्राधान्ये तु तस्याः कुटिलतया-तदनुसारेण अप्रधानायाज्येष्ठायाः प्रधानानुवर्तिन्याः कुटिलत्वं युक्तम् । अतएव वाह्यस्वरूपे अङ्गुलिप्रथने सर्वास्वङ्गुलिषु कुटिलत्वम् ॥ इति ॥

२—॥ **सर्वाकर्षिणमुद्रोद्धारः**

अत्रैव—प. क. सू. ५ खण्डे—ललिताक्रमे—१६८ पत्रे—१५—सूत्रभाष्ये, यथा—

॥ मध्यमातर्जनीयुग्मे वक्रीकुर्यात् सुलोचने ।
एतस्याएव मुद्रायास्तद**ाकर्षणकारिणी** ॥ इति ॥

३—**ज्ञानार्णवतन्त्रे**—४ पटले—१५ पत्रे, यथा—

॥ भ्रूमध्यस्था महादेवि **त्रैलोक्याकर्षिणी** भवेत् ॥ इति ॥

४—॥ मुद्राप्रकारे—यथा—

॥ मध्यमातर्जनीभ्यां च कनिष्ठानामिके समे ।
अङ्कुशाकाररूपाभ्यां मध्यमे परमेश्वरि ॥

---

१ अत्रोट्टङ्कित सर्वविद्राविणीमुद्राद्धारोनुगत ६३५-पत्रे—१५—८।२ वि—गतयोनिमुद्रोद्धारलेखमाश्रित्यैव—ज्ञेयः कार्यश्चेति विनयामि ॥

अङ्गुष्टं च वियुञ्जीत कनिष्ठानामिकोपरि ।
इयमाकर्षणीमुद्रा त्रैलोक्याकर्षिणी मता ॥ इति ॥

(१५।८–७ वि-सं.)

१५–८।८–॥**सर्ववशङ्करीमुद्रायाम्** ॥

१–सर्ववशङ्करीमुद्राशब्दार्थः– प. क. सू. ५ खण्डे–श्रीललिताक्रमे १५२–पत्रे–१ सूत्रभाष्ये–यथा—

॥ चतुर्थी, सर्ववश्यकरी–सर्वान् क्षित्यादिशिवान्तान् वश्यं स्वाधीनं नयति प्रापयतीति तथा । लोके आकाशोद्विविधः दहः प्राकृतश्च । दहाकाशेऽपि सुसुक्ष्मोऽन्यआकाशोऽस्ति, 'तस्यान्ते सुषिरं ९ सूक्ष्मं" इति–श्रुतिप्रसिद्धः । तन्मध्ये गाढमाश्लिष्टा परशिवेन या आनन्द विग्रहा मूर्तिः सा **सर्ववश्यकरी** पदवाच्या । तदुक्तं उत्तरचतुश्शत्याम्—

व्योमद्वयान्तरालस्था बिन्दुरूपा महेश्वरी ।
शिवशक्त्यात्मसंश्लेषादेषा **वश्यकरी** स्मृता ॥ इति ॥

बिन्दुरूपेति कथनात् स्वरूपमपि तथा । अतएवाङ्गुलिग्रथनेऽपि अस्याबाह्यरूपे बिन्द्वाकारता सर्वाङ्गुलीनां गाढसंश्लेषोऽपि व्यक्तः ॥ इति ॥

२–॥ **सर्ववशङ्करीमुद्रोद्धारः** ॥

प. क. सू. ५–खण्डे–श्रीललिताक्रमे–१५८ पत्रे–१५ सूत्रभाष्ये–तत्रैव चतुर्थी मुद्रासर्ववशङ्कर्युक्ता—

॥ पुटाकारौ करौ कृत्वा तर्जन्यावङ्कुशाकृती ।
परिवर्त्य क्रमेणैव मध्यमे तदधोगते ॥
क्रमेण देवि तेनैव कनिष्ठाना[1]मिके अपि ।
संयोज्य निबिडाः सर्वाः अङ्गुष्ठावग्रदेशतः ॥
मुद्रेयं परमेशानि **सर्ववश्यकरी** स्मृता ॥ इति ॥

अस्यार्थः–पुटाकारौ परस्परं पृष्टसंलग्नौ ऊर्ध्वाग्राङ्गुलिकौ हस्तौ कृत्वा ततोङ्गुष्ठ व्यतिरिक्ताङ्गुलीः परस्परमङ्गुलिसन्धिषु प्रवेश्य, तर्जन्यादिकनिष्ठाऽन्ताअङ्गुलीः अङ्कुशाकाराः कुर्यात् । एवं कृत्वा ततोऽङ्गुष्ठद्वयं अधोमुखं तर्जन्युपरि स्थापयेत् । इयं **सर्वशङ्करी**–इति भावः ॥

---

१ नामिकादयः–इति–मुद्राप्रकारे–पाठः

२—ज्ञानार्णवतन्त्रे—४ पटले १५ पत्रे—यथा—

॥ [1]ललाटस्था महादेवि **त्रैलोक्यवशकारिणी** ॥ ५५ ॥ इति ॥

(१५।८—८ वि. सं.)

१५।८—९—उन्मादिनीमुद्रायाम्—॥

१—उन्मादिनीमुद्राविषये—प. क. सू. ५ खण्डे—श्रीललिताक्रमे—१५२ पत्रे—१ सूत्रभाष्ये—उक्तं—यथा—

॥ पञ्चमी—उक्तशिवशक्तिविन्द्वोर्मध्ये सूक्ष्मरेखा "नीवारशूकवत्तन्वी" "तस्य मध्ये वह्निशिखा" इति—श्रुतिप्रसिद्धा । तस्याः शिखायाः द्विस्वभावत्वं, ज्येष्ठास्वभावत्वं च । यथा लोके—एकस्यैव दण्डस्य घटोत्पादकशक्तिमत्त्वं तन्नाशकशक्तिमत्त्वं चास्ति, तथाऽपि सदण्डः कदाचिदुत्पादकशक्तिप्रधानोभूत्वा घटमुत्पादयति, कदाचिन्नाशशक्तिप्रधानः तं नाशयति । एवं लोके बहुस्थले दृष्टम् । तथा दण्डस्थानीया उक्तरेखा । सा यदा जगद्रक्षण कर्तृत्वविशिष्टज्येष्ठाशक्तिप्रधाना—तदा **सर्वोन्मादिनी**पदवाच्या । तदुक्तं उत्तर-चतुश्शत्याम् यथा—

॥ विन्द्वन्तरालविलसत्सूक्ष्मरूपशिखामयी ।
ज्येष्ठाशक्तिप्रधाना तु **सर्वोन्मादन**कारिणी ॥ इति ॥

अतएव तदङ्गुलिग्रथनवेलायां अङ्गुष्ठानामतर्जन्यः सरलाः दृश्यन्ते, बिन्दुद्वया-कारं मध्यमाद्वयं च भवति । तत्रापि निरुक्तशिखास्थानापन्नग्रथनवेलायां अनामाद्वयमेव ज्ञेयम् । मध्यमाद्वयस्य तदानीं बिन्दुद्वयरूपत्वेन तन्मध्यवर्त्यनामाद्वयस्य "तस्य मध्ये वह्निशिखा" इति प्रसिद्धशिखात्वं युक्तम् ॥ इति ॥

२—॥ उन्मादिनीमुद्राविषये । ज्ञानार्णवतन्त्रे—४ पटले—१५ पत्रे—यथा—

॥ [2]ब्रह्मरन्ध्रस्थिता देवि **त्रैलोक्योन्मादकारिणी** ॥ इति ॥

३—॥ अन्यथा उन्मादिनीमुद्रोद्धारः । प. क. सू. ५ खण्डे—श्री ललिताक्रमे—१६९—पत्रे—१५ सूत्रभाष्ये—यथा—

पञ्चम्यपि तत्रैव—

॥ संमुखौ तु करौ कृत्वा मध्यमामध्यगेऽनुजे ।
अनामिके तु सरले तद्बहिस्तर्जनीद्वयम् ॥

---

१ अत्रोट्टङ्कितवशङ्करीमुद्रोद्धारोनुगत ६३५ पत्रे—१५।८—२ वि. गत. योनिमुद्रोद्धारमाश्रित्यैव ज्ञेयः कार्यश्चेति विनयामि ॥

२ अत्रोट्टङ्कितउन्मादिनीमुद्रोद्धारोनुगत ६३५ पत्रे—१५/८—२ पत्रे वि. गतयोनिमुद्रोद्धारमाश्रित्यैव ज्ञेयः कार्यश्चेति विनयामि ॥

दण्डाकारौ ततोऽङ्गुष्ठौ मध्यमानखदेशगौ ।
मुद्रैषोन्मादिनी नाम क्लेदिनी सर्वयोषिताम् ॥ इति ॥

अयमर्थः—वामकनिष्ठोपरि दक्षकनिष्ठां तिर्यगनामाद्वयोपरिमार्गेण मध्यमापर्यन्तं प्रसार्य तादृशकनिष्ठाऽग्रद्वयं मध्यमाद्वयेन दृढं गृह्णीयात् । गृहीतमध्यमानखोपरि दण्डाकारमङ्गुष्ठद्वयं स्थापयेत् । तथाऽनामाद्वयं परस्पराभिमुख्येन सरले कुर्यात् । अनामिकयोः पार्श्वद्वये तर्जनीद्वयमपि सरलं कुर्यात् । एषा **सर्वोन्मादिनी** मुद्रा—योषिद्वश्यकरी ॥ इति ॥ (१५।८–९ वि. सं.)

१५।८–१०–॥ खेचरीमुद्रायाम् ॥

१–**खेचरीमुद्राशब्दार्थः**–प. क. सू. ५ खण्डे–श्रीललिताक्रमे १५३–पत्रे–१ सूत्रभाष्ये–यथा—

॥ सप्तमी सर्वखेचरी जीवानां स्वकर्मजनितरोगादिदुःखनाशनक्षमा शक्तिः । अतः एव सर्वरोगहरचक्रस्था भवति ! तदप्युक्तं **योगिनीतन्त्रे**—

धर्माधर्मस्य सङ्घट्टादुत्थिता वित्तिरूपिणी ।
विकल्पोत्थक्रियालोपरूपदोषविघातिनी ।
विकल्परूपरोगाणां हारिणी खेचरी मता ॥ इति ॥

॥ अत्र भाष्यम् । धर्मः शक्तिः पराशिववृत्तित्वात् । न विद्यते धर्मोयत्रेति, अधर्मः परं ब्रह्म, परशिवः । यद्वा—न (कस्यापि) धर्मः अधर्मः इति—नञ्तत्पुरुषएव युक्तः, परशिवे शक्तिरूपधर्मसत्त्वेन पूर्वकल्पे स्वोक्तव्याघातात् । तयोः सङ्घट्टः मेलनं तेन उत्थिता । यावद्विकल्पः तेनोत्थिताः । याः क्रियाः नित्यनैमित्तिकाः—तासां लोपेन यत् पापं तत्सम्भवाः रोगाः—तन्नाशिनी खेचरीति । अतएवैतादृशशिवशक्तिसामरस्यद्योतकं बाह्यरूपे बाहुद्वयपरिवर्तनम् ॥ इति ॥

२–॥**खेचरीमुद्रोद्धारः**॥ प. क. सू. ५ ॥–खण्डे–ललिताक्रमे–१६९ पत्रे–१५ सूत्रभाष्ये–यथा—

सप्तमीं खेचरीमुद्रां तत्रैव व्याचचक्षे–यथा—

॥ सव्यं दक्षिणहस्ते तु दक्षिणं सव्यहस्ततः ।
बाहू कृत्वा महेशानि हस्तौ सम्परिवर्त्य च ॥
कनिष्ठानामिके देवि युक्त्वा तेन क्रमेण तु ।
तर्जनीभ्यां समाक्रान्ते सर्वोर्ध्वमपि मध्यमे ॥

अङ्गुष्ठौ तु महेशानि कारयेत् सरलावपि ।
इयं सा **खेचरीनाम** मुद्रा सर्वोत्तमा प्रिये ॥ इति ॥

३ — **अत्र तात्पर्यम्** — तत्रैव — यथा —

॥ बाहू सरलौ प्रथमं कृत्वा — दक्षबाहूपरि वामं स्थापयित्वा पुनर्वामं हस्तं दक्षहस्ताधो मार्गेण वामपार्श्वे निर्गमय्य हस्तद्वयाङ्गुलीः वक्ष्यमाणरीत्या ग्रथ्नीयात् । तद्यथा वामानामा कनिष्ठे दक्षमध्यमाधोमार्गेण दक्षतर्जन्यां नीत्वा — एवं दक्षानामाकनिष्ठे वाममध्यमाऽधोमार्गेण वामतर्जन्यां नीत्वा — हस्तद्वयतर्जनीभ्यां स्वसमीपागतानामाकनिष्ठे दृढं गृह्णीयात् । मध्यमे सर्वोर्ध्वे सरले एवाग्राभ्यां परस्परसंलग्ने स्थापयेत् । अङ्गुष्ठौ सरलौ कृत्वा योनिसादृश्यं सम्पादये । इयं खेचरीमुद्रा । यद्यप्युक्तार्थः सर्वोऽपि पूर्वलिखितवचनेनास्ति, तथाऽपि —

वामं भुजं दक्षभुजे दक्षिणं वामदेशतः ।
निवेश्य योजयेत् पश्चात् परिवर्त्य क्रमेण हि ॥
कनिष्ठाऽनामिकायुग्मे तर्जनीभ्यां निरोधयेत्
मध्यमे सरले कृत्वा योनिवत् सरलौ ततः ॥

अङ्गुष्ठौ **खेचरीमुद्रा** पार्थिवस्थानयोजिता, इति — ज्ञानार्णववचनेन सह एक वाक्यतां सम्पाद्य निष्कासितोऽर्थोज्ञेय; ॥ इति ॥

४ — ॥ — **खेचरीमुद्रोद्धारः** । मुद्राप्रकारनामकग्रन्थे — ७ पत्रोधः — महाङ्कुशमुद्रो- ध्धारानन्तरं — यथा —

॥ सव्यं दक्षिणदेशे तु सव्यदेशे तु दक्षिणम् ॥
बाहुं कृत्वाऽमहादेवि हस्तौ सम्परिवर्त्य च ।
कनिष्ठानामिके देवि युक्ता तेन क्रमेण च
तर्जनीभ्यां समाक्रान्ते सर्वोर्ध्वमपि मध्यमे
अङ्गुष्ठौ च महेशानि सरलावपि कारयेत् ॥
इयं तु **खेचरी नाम** पार्थिवस्थानयोजिता ॥ इति ॥

(१५ — ८।१० वि. सं.)

१५ — ८।११ ॥ त्रिखण्डाऽवाहनमुद्रयोः ।

१ **त्रिखण्डामुद्राशब्दार्थः** । प. क. सू. ४ खण्डे - १ ३ ५ पत्रे - १ सूत्रभाष्ये — यथा —

॥ त्रिखण्डा मुद्रा, त्रीन् जन्ममृत्युजराः,
यद्वा — सत्वरजस्तमोगुणान्, खण्डयतीति **त्रिखण्डा, केवलमोक्षप्रदेत्यर्थः** ।

॥ **यद्वा** — त्रीणि खण्डानि — कलाः इच्छाज्ञानक्रियाऽऽत्मिकाः, तत्स्वरूपा **त्रिखण्डा**, ॥ तदुक्तं — योगिनीतन्त्रे —

॥ मुद्राऽऽख्या सा यदा संविदम्बिका त्रिकलामयी ।
त्रिखण्डारूपमापन्ना सदा सन्निधिकारिणी ।
सर्वस्य चक्रराजस्य व्यापिका परिकीर्तिता ॥ इति ॥

१५-८।११-२- **त्रिखण्डामुद्रोद्धारः।** प. क. सू. पत्रे.५-खण्डे-१५ सूत्रभाष्ये १६७-पत्रे-यथा-

१-तत्रावाहने प्रथमं विनियुक्ता त्रिखण्डोच्यते । त्रिखण्डालक्षणमुक्तं, वामकेश्वरतन्त्रेः-

॥ परिवर्त्य करौ स्पृष्टावङ्गुष्ठौ कारयेत् समौ ।
अनामाऽन्तर्गते कृत्वा तर्जन्यौ कुटिलाकृती ॥
कनिष्ठिके नियुञ्जीत निजस्थाने महेश्वरि ।
त्रिखण्डेयं समाख्याता **त्रिपुराऽऽह्वानकर्मणि** ॥ इति ॥

अत्र भाष्यम्-परिवर्तनं नाम, हस्तद्वयाङ्गुलिमेलनम् । इदं सर्वत्राधिकाररूपं सद्न्वेति । अङ्गुष्ठौ सरलौ परस्परस्पृष्टौ, तथैव कनिष्ठे मध्यमे च कुर्यात् । वामानामोपरि दक्षनामां तिर्यक् प्रसार्य-तयोरधःप्रदेशात् तर्जनीद्वयमानीय-कुटिलाकाराभ्यां तर्जनीभ्यां । अनामाऽग्रद्वयं धारयेत्। अनामे अन्तर्गते ययोरिति विग्रहेण लब्धोऽर्थः । अस्याउक्तरीत्या निर्माणे-खण्डत्रयं दृश्यते। उपरि सरलाङ्गुष्ठद्वययोगः । मध्ये तादृशमध्यमायोगः । अधश्च कनिष्ठायोगस्तादृशः । एवं सति पूर्वोक्तवामाज्येष्ठारौद्रीकलात्रयरूपमस्यां स्फुटम्। अतएव त्रयःखण्डाः कलाः यस्यां-इति विग्रहेण-**त्रिखण्डेयम्** । अत्र--यद्यपि खण्डद्वय निर्माणप्रकारउक्तः । मध्यमखण्डरचनाप्रकारोनोक्तः । तथाऽपि त्रिखण्डेति योगार्थसम्पत्तये तन्त्रान्तरं शरणीकृत्य-खण्डत्रयं सम्पादनीयम् । खण्डत्रयमुक्त मधस्तात्-यथा-

॥ ३-त्रिखण्डामुद्रायाः-द्वितीयः प्रकारः-

ज्ञानार्णवे-१५-पटले-५९-पत्रे-४९ श्लोकोत्तरार्धे—

॥ पाणिद्वयं महेशानि परिवर्तनयोगतः ।
योजयित्वा तर्जनीभ्यां अनामे धारयेत् प्रिये ॥
मध्यमे योजयेन्मध्ये कनिष्ठे तदधस्ततः ।
अङ्गुष्ठावपि संयोज्य त्रिधा युग्मक्रमेण तु ॥
त्रिखण्डा मम मुद्रेयं त्रिपुराऽऽह्वानकर्मणि ॥ इति ॥

१५।८-४ केवलावाहनमुद्रोद्धारः ॥

अस्याः आवाहनमुद्रायाउद्धारः--प. क. सु. ७ खण्डे-श्रीवाराहीक्रमे-२१ सूत्रभाष्ये २१७-**पत्रेऽस्ति**-तत्तोज्ञेयः-

५ ॥ ज्ञानमालायाम्—

देवता न च सन्तुष्टा सर्वदा संमुखी भवेत् ।
अङ्गुष्ठौ निक्षिपेत् सेयं मुद्रा **त्वावाहनी मता** ॥ इति ॥

य. आ. सु. २२४ पत्रे-यथा-

६ सटीकशारदा० २३-पटले-८४३-पत्रे-यथा-

॥ सम्यक् सम्पूरितः पुष्पैः कराभ्यां कल्पितोऽञ्जलिः ।
आवाहनी समाख्याता मुद्रा देशिकसत्तमैः ॥ इति ॥ १०७ ॥

७ एतच्छलोकटीकायां च-यथा-

॥ हस्ताभ्यामञ्जलिं कृत्वाऽनामिकामूलपर्वणोः ।
अङ्गुष्ठौ निक्षिपेत् सेयं मुद्रा **त्वावाहनी** स्मृता ॥ इति ॥

८ ज्ञानार्णवतन्त्रे-४ पटले-१३ पत्रे-यथा-

॥ आवाहनादिमुद्रास्तु कथयामि तवानघे ।
ऊर्ध्वाञ्जलिमधः कुर्यादिय**मावाहनी** भवेत् ॥ इति ॥

(१५-८।११ वि. सं.)

१५-८।१२ ॥ **सन्निरोधनमुद्रायाम्**

१ ॥ सन्निरोधनमुद्रोद्धारः

ज्ञानार्णवे ४ पटले-१४ पत्रे-यथा-

॥ अन्तरङ्गुष्ठमुष्टिभ्यां **संनिरोधनरूपिणी** ॥ ३३ ॥ इति ॥

२ आनन्दाश्रमग्रन्थावलि ७३ अङ्कमुद्रितश्री. गा. पु. पद्धतौ-९पत्रे-घोरे-इत्युपनामक श्रीशङ्करसूरिर्दर्शयति-यथा-

॥ अन्तःप्रवेशिताङ्गुष्ठा सैव **संरोधिनी** मता ॥ इति ॥

३ केवलसंनिरोधनमुद्रोद्धारः

सटीकशारदा० २३ पटले-८४३ पत्रे-१०८ श्लोकतः-१०९ श्लोकान्तं यावत्-

॥ आश्लिष्टमुष्टियुगला प्रोन्नताङ्गुष्ठयुग्मका ।
सन्निधाने समुद्दिष्टा मुद्रेयं तन्त्रवेदिभिः ।
अङ्गुष्ठगर्भिणी सैव **सन्निरोधे** समीरिता ॥ १०९ ॥ इति

(१५-८।१२ वि. सं.)

१५।८-१३-॥ **वराभयमुद्राविषये** ॥

१-॥ वराभयमुद्रयोर्दक्षिणवामहस्तग्रहणविषयकोमतभेदशास्त्रार्थः ॥ श्रीवह्निकलापूजोपदेशे-सटीकशारदा० २ पटले-७३ पत्रे-१६ श्लोके-तट्टीकायां-च

॥ यादीनां दशवर्णानां कलाधर्मप्रदाइमाः ॥

अभयेष्टकराध्येया० इत्यादि० ॥ १६ ॥

तत्र भाष्यम् ॥ अभयेष्टेति । इष्टोवरः । तत्र दक्षिणहस्ते अभयं-वामहस्ते वरः-इति-सम्प्रदायविदः

वरदानमुद्रोद्धारः—तत्रैव-उक्तञ्च—

॥ ऊर्ध्वीकृतोदक्षहस्तः प्रसृतोऽ**भयमुद्रिका** ।

अधोमुखोवामहस्तः प्रसृतो**वरमुद्रिका** ॥ इति ॥

॥ दशमपटल्यामपि **भुवनेशीध्याने**—

दक्षेङ्कुशाभये प्रोक्ते वामे **पाशमथेष्टदम्** । इति ।

॥ तन्त्रान्तरे—**सरस्वतीध्याने**—

साक्षस्रक्कलशोर्ध्वबाहुयुगलंचाधःसमुद्राभयं

हस्तं दक्षिणमन्यतः सवरदं यस्याः करे पुस्तकम् ॥ इति ॥

॥ सौत्रामणितन्त्रे, पञ्चमीध्याने—

चक्रं खड्गं मुषलमभयं दक्षिणाभिर्भुजाभिः

शङ्खं खेटं हलमपि वरं बिभ्रती वामदोर्भिः ॥ इति ॥

॥ तन्त्रान्तरे-नित्याध्याने—

कपालमभयन्तथा ।

दधानां दक्षिणैर्हस्तैः । इत्यादि ।

॥ **अन्यत्रापि**—पाशं पताकां चर्म्माऽपि शार्ङ्गं चापं वरं करैः

दधानां वामपार्श्वस्थैः सर्वाभरणभूषितैः ॥

अङ्कुशं च ततोदण्डं खड्गं बाणं तथाऽभयम् !

दधानां दक्षिणैर्हस्तैरासीनां पद्मविष्टरे ॥ इति ॥

॥ कादिमतेऽपि—ब्रूहि देव महेशान स्थूलसूक्ष्मस्वरूपयोः ।

ध्यानयोः कर्म्मणां सिद्धिं विविधां फलयोगतः ॥

तासां तत्तत्करेषूक्तेष्वायुधान्यथ शेषतः

शृणु वक्ष्ये महेशानि क्रमेण त्वं हि साम्प्रतम्

वामदक्षिणयोः स्यातां द्विभुजे तु वराभयौ[1] ।

पाशाङ्कुशौ चतुर्बाहौ षड्भुजे चापसायकौ ॥

चर्म्मखड्गावष्टभुजे गदाशूले दशोदिते । इति ।

॥ अतोयत्र यत्र शक्तिध्याने वराभये-तत्र तत्र प्रायोऽभयं दक्षिणे-वामे वरमितिज्ञेयम् ।

यत्तूत्तरषट्के—

---

१. अत्र वराभये-इति पाठः-साधुः-

वामेनाभयसंयुक्तां वरदां दक्षिणेन तु । इति ॥

॥ **अन्यात्रापि**—पुस्तकं चाभयं वामे दक्षिणे चाक्षमालिकाम् ।
वरदानरतां देवीम् ० । इति ।

॥ एतत् स्वस्वगुरुसम्प्रदायानुसारेण तत्तद्देवताविशेषे बोद्धव्यमित्यलम् ॥ इति ॥

२ ॥ **अभयवरदमुद्रयोरुद्धारः**—

एतयोरुद्धारः सटीकशारदा० १८—पटले—७१५—पत्रे—टीकायां—यथा—

॥ **उर्द्धी**कृतोवामहस्तः प्रसृतोऽ**भयमु**द्रिका ।
॥ अधोमुखोदक्षहस्तः प्रसृतो**वरमुद्रिका** ॥ इति ॥

१५—८।१३ वि. सं.

॥ पार्थनामुद्रायाम् ॥

१५।८—१४—प्रार्थनामुद्रोद्धारः । सटीकशारदा०—४ पटले-२८७ पत्रे-९० श्लोक—टीकायां—यथा—

प्रसृताङ्गुलिकौ हस्तौ मिथः श्लिष्टौ च सन्मुखौ ।
कुर्यात् स्वे हृदये सेयं मुद्रा **प्रार्थनसंज्ञिका** ॥ इति ॥

१५-८।१५—बीजमुद्रायाम् ॥

॥ १—**बीजमुद्राशब्दार्थः** प. क. सू. ५ खण्डे—श्रीललिताक्रमे-१५३ पत्रे—१ सूत्रभाष्ये, यथा—

॥ अष्टमी बीजमुद्रा—जगतः षड्विकारेषु प्राथमिकोयोभावविकारः सूक्ष्मरूपेण सत्ता, तदभिमानिनी शक्तिः । तदुक्तमुत्तरचतुश्शत्याम्—

शिवशक्तिसमाश्लेषस्फुरद्व्योमान्तरे पुनः ।
प्रकाशयन्ती विश्वं सा सूक्ष्मरूपस्थितं सदा ।
बीजरूपा महामुद्राः...................... ॥ इति ॥

अयमर्थः—वटबीजे सुसूक्ष्मेऽपि किंचिदाकाशोऽस्ति विभुत्वात् । तस्मिन् यथा-महावृक्षः सूक्ष्मरूपेण-तिष्ठति-तथा षट्त्रिंशत्तत्त्वानि,-शिवशक्तिगर्भे विद्यन्ते सूक्ष्मरूपेण, सैव सत्ता-घटोऽस्ति पटोऽस्ति-इत्यत्र अनुवर्तते । सा **बीजमुद्रेत्यर्थः** । सर्वबीजस्थानापन्नत्वात् **सर्वबीजा** । सूक्ष्मत्वादेव अङ्गुलिग्रथनवेलायां, संक्षोभिण्याद्यपेक्षया अल्पयोनित्वं सूक्ष्मत्वाद्यापकम् ॥ इति ॥

२ बीजमुद्रोद्धारः—प. क. सू. ५ खण्डे—१७० पत्रे—१५ सूत्र—५ भाष्ये—यथा—

॥ अष्टमी मुद्राऽपि तत्रैव प्रकटिता ॥

॥ परिवर्त्य करौ स्पृष्टावर्धचन्द्राकृती प्रिये ।
तर्जन्यङ्गुष्ठयुगलं युगपत् कारयेत् ततः ॥
अधःकनिष्ठाऽवष्टब्धे मध्यमे विनियोजयेत् ।
तथैव कुटिले योज्ये सर्वाधस्तादनामिके ॥
बीजमुद्रेयमचिरात् **सर्वसिद्धिप्रवर्तिनी** ॥ इति ॥

॥ अस्यार्थः—अनामामध्यमामार्गेण व्यत्यस्ते कनिष्ठिके स्वाधोभागे मध्यमा यथा तिष्ठति तथा कुर्यात्। ततोमध्यमाद्वयं कनिष्ठाद्वयावष्टम्भकं यथा—तथा कुर्यात्। सर्वाधः-स्थिते अनामे यावत् कुटिले भवतः तावत् कुर्यात्। अङ्गुष्ठतर्जनीयुगलं अर्धचन्द्राकृति, यथा भवति तथा योजयेत्। इयं बीजमुद्रा-भवति ॥ इति ॥ (१५-८।१५ वि. सं.)

१५-८।१६ शङ्खमुद्रोद्धारः—आनन्दाश्रमग्रन्थावलि ७२ अङ्कमुद्रित श्री. गा. पु. पद्धतौ-घारे--इत्युपनामकशङ्करसूरिविरचितश्री. गा. पु. पद्धतौ—९. पत्रे—यथा—

१ ॥ वामाङ्गुष्ठं तु सङ्गृह्य दक्षिणेन तु मुष्टिना ।
कृत्वोत्तानं ततोमुष्टिमङ्गुष्ठं तु प्रसारयेत् ॥
वामाङ्गुल्यस्तथाऽऽश्लिष्टाः संयुक्ताःस्युःप्रसारिताः ।
दक्षिणाङ्गुष्ठके लग्ना मुद्रा **शङ्खस्य** भूतिदा ॥ इति ॥

२ य. आ. सु. ५२ पत्रे—यथा—

॥ वामाङ्गुष्ठं तु सङ्गृह्य दक्षिणेन तु मुष्टिना ।
कृत्वोत्तानं ततोमुष्टिं अङ्गुष्ठं तु प्रसारयेत् ॥
वामाङ्गुल्यस्तथाश्लिष्टाः संयुक्ताः सुप्रसारिताः ।
दक्षिणाङ्गुष्ठसंस्पृष्टा ज्ञेयैषा **शङ्खमुद्रिका** ॥ इति ॥

(१५-८।१६ वि. सं.)

॥ गालिनीमुद्रायाम् ॥

१५-८।१७-गालिनीमुद्रोद्धारः ॥ सटीकशारदा०--४ पटले—२६४ पत्रे—४७ श्लोकटीकायां—यथा—

१-- ॥ कनिष्ठाङ्गुष्ठकौ सक्तौ करयोरितरेतरम
तर्जनीमध्यमानामाः संहतामुग्नवर्जिताः (सज्जिताः) ।
मुद्रैषा **गालिनी** प्रोक्ता शङ्खस्योपरि चालिता ॥ इति ॥

२- ॥ श्रीदुर्गाकल्पद्रुमपुस्तिकायां तु--१२२ पत्रे-यथा—

॥ करद्वयाङ्गुष्ठतर्जन्यग्रसंयोगे **गालिनी**मुद्रा ॥ इत्युक्ता-इति ॥

(१९-८।१७ वि. सं.)

१५-८।१८ ॥ संस्थापनमुद्रायाम् ॥

१- संस्थापनी, शब्दार्थः ॥

कुलार्णवे -१७-उ-१९८ पत्रे--यथा—

॥ आसने सन्निवेशःस्यात् **स्थापनं** कुलनायिके ॥ इति ॥

२- ॥ **संस्थापनीमुद्रोद्धारः**-ज्ञानार्णवतन्त्रे-४ पटले-१३ पत्रे-यथा-

॥ ऊर्ध्वाञ्जलिमधः कुर्यादिय**मावाहनी**भवेत्

इयं तु विपरीता स्यात्तदा वै **स्थापनी** मता ॥ ३२ ॥ इति ॥

३-॥ आनन्दाश्रमग्रन्थावलि ७३ अङ्कमुद्रित **श्रीगा. पु. पद्धतौ**-९ पत्रे, घारे, इत्युपनामकश्रीशङ्करसूरिर्दर्शयति, यथा—

॥ हस्ताभ्यामञ्जलिं कृत्वाऽनामिकामूलपर्वणोः ॥

अङ्गुष्ठौ निक्षिपेदुच्छ्रौ **मुद्रेषाऽवाहनी** स्मृता ।

अधोमुखी त्वियं चेत् स्यात् **स्थापनी** मुद्रिका भवेत् ॥ इति ॥

४-सटीकशारदा-२३ पटले-८४३-पत्रे-१०८ श्लोके-यथा—

॥ सम्यक् सम्पूरितः पुष्पैः कराभ्यां कल्पिताऽञ्जलिः ।

आवाहनी समाख्याता मुद्रा देशिकसत्तमैः ॥ १०७ ॥

अधोमुखी कृता सैव प्रोक्ता **स्थापनकर्मणि** ॥ इति ॥

(१९।८-१८ वि. सं.)

१५।८-१९ ॥ सन्निधापनमुद्रायाम् ॥

१-सन्निधापनमुद्राशब्दार्थः । कुलार्णवे-१७ उ. १९८ पत्रे-यथा-

॥ अन्योऽन्यसम्मुखाकारः **सन्निधापन**मीरितम् ॥ इति ॥

२-॥**सन्निधापनमुद्रोद्धारः** ॥ ज्ञानार्णवतन्त्रे-४ पटले-१४ पत्रे-यथा-

॥ मिलितं मुष्टियुगलं **सन्निधापनरूपिणी** ॥ इति ॥

३-आनन्दाश्रमग्रन्थावलि ७३ अङ्कमुद्रित **श्री. गा. पु. पद्धतौ**-९ पत्रे-घारे-इत्युपनामकश्रीशङ्करसूरिर्दर्शयति यथा-

॥ उच्छ्रिताऽङ्गुष्ठमुष्टयोस्तु संयोगात् **सन्निधापनी** ॥ इति ॥

४—॥ सटीकशारदा० २३ पटले—८४३ पत्रे—१०८ श्लोकेपि—यथा—

॥ आश्लिष्टमुष्टियुगला प्रोन्नताङ्गुष्ठयुग्मका ॥ १०८ ॥

सन्निधाने समुद्दिष्टा मुद्रेयं तत्ववेदिभिः ॥ इति ॥

(१९।८-१९ वि. स.)

१५।८-२० ॥ सम्मुखीकरणमुद्रायाम् ॥

१—**सम्मुखीकरणमुद्रोद्धारः** ॥ सटीकशारदा० ४ पटले—२८७ पत्रे—९ श्लोकटीकायां—यथा—

॥ मुष्टिद्वयस्थिताङ्गुष्ठौ सम्मुखौ च परस्परम् ।

संश्लिष्ठावुच्छ्रितौ कुर्यात् सेयं सम्मुखमुद्रिका ॥ इति ॥

२—सटीकशारदा० २३ पटले-८४३ पत्रेपि—यथा—

॥ उत्तानौ द्वौ कृतौ मुष्ठी **सम्मुखीकरणी** स्मृता ॥ इति ॥

(१९।८—२० वि. सं.)

१५।८—२१ ॥ सकलीकरणमुद्रायाम् ॥

१—॥ **सकलीकरणमुद्रा शब्दार्थः** ॥ कुलार्णवे १७ उल्लासे-१९८ पत्रे-यथा—

॥ देवताङ्गे षडङ्गानां न्यासः स्यात् **सकलीकृतिः** ॥ इति ॥

२—॥ **सकलीमुद्रोद्धारः** । ज्ञानार्णवे-४ पटले-१४ पत्रे-यथा—

॥ अङ्गमन्त्रैर्न्यसेद्देवि देव्यङ्गे साधकोत्तमः ।

सकलीकरणं नाम मुद्रेयं व्याप्तिकारिणी ॥ ३९ ॥ इति ॥

३—॥ सटीकशारदा० २३ पटले-८४३ पत्रेऽपि-यथा—

॥ देवताङ्गे षडङ्गानां न्यासः स्यात् **सकलीकृतिः** ॥ इति ॥

४—॥ य. आ. सू. ९१ पत्रे-**षडङ्गन्यासमुद्रा उक्ता**-यथा—

॥ हृन्नेत्रं त्रिभिराख्यातं द्वाभ्यामस्त्रं शिरोन्यसेत् ।

अङ्गुष्ठेन शिखा ज्ञेया दिग्भिः कवचमीरितम् ॥ इति ॥

॥ अर्थादेवं षडङ्गन्यासाः कार्याः **न समस्तपाणिनेति** मार्मिकम् ॥ इति ॥

(१९।८—२१ वि. सं.)

१५—८।२२ ॥ परमीकरणमुद्रायामथ च महामुद्रायां च—॥

१—**परमीकरणमुद्रोद्धारः** ॥ कुलार्णवे—१७ उल्लासे—१५८ पत्रे—यथा—

॥ क्षमस्वेत्यङ्गुलिर्देवि **परमीकरणं** भवेत् ॥ इति ॥

२–ज्ञानार्णवे–४ पटले–१४ पत्रे–३६ श्लोकेऽपि–यथा–

॥ करावेकत्र संयोज्यावङ्गुष्ठौ बन्धयेत् प्रिये ।

परमीकरणं नाम मुद्रेयं तु ततः परम् ॥ इति ॥

३–**महामुद्रोद्धारः** ॥ सटीकशारदा०–२३ पटले–८४४ पत्रे–११३ श्लोक टीकायां च–यथा–

॥ अन्योऽन्यग्रथिताङ्गुष्ठा प्रसारितकराङ्गुली ॥ ११३ ॥

महामुद्रेयमुदिता **परमीकरणे** बुधैः ॥

प्रयोजयेदिमां मुद्रां **देवतायाग**[1]कर्मणि ॥ ११४ ॥ इति ॥

अत्र टीका–यथा–

॥ महामुद्रामाह । अन्योऽन्येति । पाण्योरङ्गुष्ठौ परस्पर-ग्रथनेन ग्रन्थिरूपौ शेषाः सरलाः ॥ इति ॥

(१५–८।२२ वि. सं.)

१५–८।२३ ॥ अमृतीकरणमुद्रायाम् ॥

१–अमृतीकरणमुद्राशब्दार्थः ।। कुलार्णवे–१७ उल्लासे–१५८ पत्रे–यथा–

॥ दर्शयेद्धे**नुमुद्रां च अमृतीकरणं** प्रिये ॥ इति ॥

२–द्वि. प्र. **अमृतीकरणमुद्रा**र्थे । सटीकशारदा०–२३ पटले–८४३ पत्रे–११२ श्लोकान्ते–यथा–

॥ अन्योऽन्याभिमुखाश्लिष्टा कनिष्ठानामिका पुनः ।

तथा च तर्जनी मध्या **धेनुमुद्रा समीरिता** ॥

अमृतीकरणं कुर्यात्तया देशिकसत्तमः ॥ इति ॥

३–अत्रेदं ज्ञेयम्–

॥ अयमुपरिष्ठादुच्यमानोमुद्रोद्धारस्तु धेनुमुद्रायाएव, नामृतीकरणमुद्रायाः––इति नाशङ्क्यम् ॥

अमृतीकरणमुद्रायाः प्रायः पार्थक्येन निरूपणाभावाद्धेनुमुद्रयैवैतदमृतीकरणविधान-मुपदिष्टं-यथा–

।। ज्ञानार्णवे, श्री. गा. पु. पद्धतौ ।

॥ अमृतीकरणं कुर्यात् तया देशिकसत्तमः । इत्यादिना शारदातिलके चेति–शम्–॥

(१५–८।२३ वि. सं.)

---

१ मुद्राप्रकारग्रन्थे-तु-देवताह्वानकर्मणीतिपाठः ॥

१५-८।२४ बिन्दुमुद्रोद्धारः । मुद्राप्रकारे-७६-श्लोके-

॥ तर्जन्युङ्गुष्ठसंयोगादग्रतो**बिन्दुमुद्रिका** ॥ इति ॥

१५-८।२५-संहारमुद्रोद्धारस्तत्रैव-यथा-

॥ अधोमुखे वामहस्ते ऊर्ध्वास्यं दक्षहस्तकम् ।
क्षिप्त्वाङ्गुलीरङ्गुलिभिः सङ्ग्रथ्य परिवर्तयेत् ॥
एषा **संहार**मुद्रा स्याद्विसर्जनविधौ स्मृता ॥ इति ॥

१५-८।२६-लोकपालमुद्रोद्धारः ॥ सटीकशारदा०-४ पटले-३०४ पत्रे-टीकायां-यथा-

एषां पूजायां **लोकपालमुद्रा** दर्शनीया । यदाहु-

॥ पाणिमूले सुसंलग्ने शाखाः सर्वाः प्रसारिताः ।
लोकेशानामियं मुद्रा तेषामर्चासु दर्शयेत् ॥ इति ॥

(१५-८ वि. सर्वोऽपि. सं.)

॥ इति--श्रीन्यासपूजोपयुक्तमुद्रोद्धारः समाप्तः ॥

१५-९**अथ-श्रीमदग्निविषयक-१-ज्वालिनी-२-सप्तजिह्वा-३-मृगी-४-हंसी-५-सूकरी**मुद्राणामुद्धारः ॥

१-॥ **ज्वालिनीमुद्रोद्धारः** । आनन्दाश्रमग्रन्थावलि ७३ अङ्कमुद्रित श्री. गा. पु. पद्धतौ-९ पत्रे-घोर-इत्युपनामकश्रीशङ्करसूरिर्दर्शयति-यथा-

॥ पद्माकरौ करौ कृत्वा अङ्गुष्ठौ योजयेदुभौ ।
वाममध्यानामिकयोर्युग्मेनेतरमध्यया ॥
संयोज्याङ्गुलयः शेषाः सरला **ज्वालिनी** भवेत् ॥ इति ॥

२-॥ श्रीसटीकशारदा०-५ पटले-३१८ पत्रे-१८ श्लोकटीकायां-यथा—

॥ मणिबन्धौ समौ कृत्वा करौ तु प्रसृताङ्गुली ।
मध्यमे मिलिते कृत्वा तन्मध्येऽङ्गुष्ठकौ क्षिपेत् ॥
इयं सा परमा मुद्रा **ज्वालिनी होम**कर्मणि ॥ इति ॥

३-॥ मुद्राप्रकारे—

॥ मणिबन्धयुतौ कृत्वा प्रसृताङ्गुलिकौ करौ ।
कनिष्ठाङ्गुष्ठयुगले मिलित्वान्तः प्रसारयेत्
ज्वालिनी नाम मुद्रेयं **वैश्वानरप्रियङ्करी** ॥ ११९ ॥ इति ॥

४—मृगीहंसीसूकरीमुद्रासु ॥

॥ मृगीहंसीसूकरीमुद्रोद्धारः—आनन्दाश्रमग्रन्थावलि ७३ अङ्कमुद्रितधारे—इत्युपनामक-शङ्करसूरिविरचित श्री. गा. पु. पद्धतौ—१० पत्रे—यथा—

॥ होमे मुद्राः स्मृतास्तिस्रो **मृगी हंसी च सूकरी** ।
मुद्रां विना कृतो होमः सर्वो भवति निष्फलः ॥
सूकरी करसङ्कोचा **हंसी** मुक्तकनिष्ठिका ।
कनिष्ठातर्जनीमुक्ता **मृगी मुद्रा** प्रकीर्तिता ॥ इति ॥

५।१—सप्तजिह्वामुद्रोद्धारः—सटीकशारदा०-१४ पटले—५९८—पत्रे—९५ श्लोकटीकायां-ध्यानानन्तरं, सप्तजिह्वाख्यमुद्रां प्रदर्शयेत् ॥ तल्लक्षणं-यथा—

॥ मणिबन्धस्थितौ कृत्वा प्रसृताङ्गुलिकौ करौ ।
कनिष्ठाङ्गुलिष्ठयुगले मिलित्वाऽन्याः प्रसारयेत् ॥
सप्तजिह्वाख्यमुद्रेयं वैश्वानरवशङ्करी ॥ इति ॥

५।२ —मुद्राप्रकारे-यथा—

॥ मणिबन्धस्थितौ कृत्वा प्रसृताङ्गुलिकौ करौ ।
कनिष्ठाङ्गुष्ठयुगले मिलित्वान्तः प्रसारयेत् ॥
कनिष्ठाङ्गुष्ठकौ सक्तौ कारयेदितरेतरम् ।
सप्तजिह्वाख्यमुद्रेयं वैश्वानरप्रियङ्करी ॥ इति ॥

॥ इति—**श्रीमदग्निविषयकमुद्रोद्धारः**-सं. (१५—९ वि. सं. ॥)

॥ अथ द्वि. परि. वि. १५।१०—**प्रकीर्णमुद्रोद्धारः**

१—मालिनीमुद्रोद्धारः । आनन्दाश्रमग्रन्थावलि ७३ अङ्कमुद्रितश्री. गा. पु. पद्धतौ-९ पत्रे-धारे-इत्युपनामकश्रीशङ्करसूरिर्दर्शयति, यथा—

॥ करद्वयाङ्गुष्ठतर्जन्यग्रसंयोगे **मालिनी** मुद्रा ॥ इति ॥

२।१—[1]**कुम्भमुद्रोद्धारो**थवा कलशमुद्रोद्धारः ॥ मुद्राप्रकारे-यथा—

॥ दक्षाङ्गुष्ठं पराङ्गुष्ठे क्षिप्त्वा हस्तद्वयेन तु ।
सावकाशामेकमेकमुष्टिं कुर्यात् सा **कुम्भमुद्रिका** ॥ ७१ ॥ इति ॥

२।१—अपरः प्रकारस्तत्रैव-यथा—

मुष्ट्योरूर्ध्वकृताङ्गुष्ठौ तर्जन्यग्रे तु विन्यसेत् ॥
सर्वरक्षाकरी ह्येषा **कुम्भमुद्रेय**मीरिता—॥ ७२ ॥ इति ॥

(१५।१०—२ वि. सं.)

१ इयमेव कलशमुद्रापि ज्ञेया —

३ **भूतिनीमुद्रोद्धार**–मुद्राप्रकारे यथा—

तत्रादौ-**भूतिनीमुद्रोद्धारः** ॥

॥ बध्वा तु योनिमुद्रां वै मध्यमे कुटिले कुरु ।
अङ्गुष्ठेन तदग्रं तु मुद्रेयं **भूतिनी** मता ॥ इति ॥

४–**दण्डिनीमुद्रोद्धारो**ऽपि तत्रैव–यथा–

॥ वामहस्तेन मुष्टिं तु बध्वा कर्णप्रदेशके ।
तर्जनीं सरलीकृत्य भ्रामयेन्मनुवित्तमः ॥
सौभाग्यदण्डिनी मुद्रा न्यासकालेऽपि सूचिता ॥ इति ॥

५–**त्रैलोक्यमोहिनीकाममुद्रोद्धारविषये** ॥

तदुद्धारः-सटीकशारदा०-१७ पटले–७०५ पत्रे-१२ श्लोकटीकायां-यथा–

(अत्र ध्यानानन्तरमेते मुद्रे दर्शनीये)

॥ हस्तौ तु सम्पुटौ कृत्वा प्रसृताङ्गलिकौ तथा ।
तर्जन्यौ मध्यमाङ्गुष्ठे अङ्गुष्ठौ मध्यमान्वितौ ॥
काममुद्रेयमाख्याता **सर्वसत्त्वप्रियङ्करी**[1] ।
मूर्धन्यगुष्टमुष्टी द्वे मुद्रा **त्रैलोक्यमोहिनी** ॥ इति ॥ १२० ॥

॥ **इति–श्रीमुद्राविषयक-१५।१ विषयतः १५।१० विषयावधिः-१५ विषयः सर्वोऽपि सम्पूर्णः**– ॥

१५।११-१ **मुद्राकरणफलम्** ॥

॥ श्रीवामकेश्वरतन्त्रे-४ विश्रामे-१५९ पत्रे-६७ श्लोके-टीकायां च ।-

॥ मुद्रायास्त्रिपुरायास्तु देवि सिद्ध्यष्टकान्विताः ।
ताएव सर्वचक्रेषु पूजाकाले प्रदर्शयेत् ॥ ६७ ॥

त्रिपुरासम्बन्धिन्योयामुद्रास्ताः स्वरूपेणैव सिद्ध्यष्टकप्रदाः–**न पुनर्मन्त्रसाधनादि सापेक्षतया** । अतः पूजाकाले प्रतिचक्रं ताएव प्रदर्शयेत् ॥ इति ॥

२ ॥ सटीकशारदा०-चतुर्थः पटले-२९८ पत्रे-१०९ श्लोकटीकायाम्

॥ **मुद्रया यत् कृतं कर्म तदक्षय्यफलप्रदम्** ॥ इति ॥

३ मुद्राप्रकारनामकग्रन्थारम्भे-यथा–

॥ अथ मुद्राः प्रवक्ष्यामि सर्वतन्त्रेषु गोपिताः
याभिर्विरचिताभिश्च मोदन्ते मन्त्रदेवताः ॥ इति

४ ॥ पुनरपि तत्रैव–

॥ वामकेश्वरतन्त्रोक्ताः प्रकाश्यन्तेत्र मुद्रिकाः

---

१ मुद्राप्रकारे तु । सर्वदेवपियङ्करी–इति पाठः ॥

श्रृणु देवि प्रवक्ष्यामि मुद्राःसर्वार्थसिद्धिदाः

यामिर्विरचिताभिश्च **सान्निध्यं त्रैपुरं भवेत्** ॥ इति ॥

इति-श्रीमुद्राविषयकः-१५ विषयः-सर्वोऽपि-सम्पूर्णः

सविनयम्–

॥ सुतरां सुवाच्यमपि पुस्तकोद्धिस्मृते-

रिहैव परिशेषयामि परिशिष्टमिष्टादृतम् ।

विलोक्य तदिदं मदीयरचनाश्रमं चान्तिमं

खलाय **तददानतः सुफलयन्तु** सन्तश्चिरम् ॥ इति ॥

(श्रीपरशुरामकल्पसूत्रद्वि. परिशिष्टद्वितीयावृत्त्युभयकारः)

एतद्ग्रन्थस्य द्विरावृत्तिद्विपरिशिष्टोभयकर्त्रा सङ्ग्रथिता, ग्रन्थान्ते **श्रीमदाद्या देवतायाः सङ्गीतस्तुतीरागबद्धा-यथा–**

॥ **मन्ददादरातालेन भैरवीभीमप्लासरागाभ्यां गीयते** ॥

॥ कालिके सकललोकपालिके ।

प्रसीद देवि सद्यएव भक्ते मयि कालिके । ध्रुवम्.

पदनखनतसुरसुरारिभासितमणिमौलिके ॥

करनिकरनिक्लृप्तकाम्यकाञ्चनकाटिमेखले ।

मूर्धखड्गभीत्यभाववरदपाणिजालिके ॥ १ ॥ प्रसीद.

कुटजहारगुञ्जन्मधुकरमनोज्ञमालिके ।

युद्धभाण्डचण्डमुण्डचित्रकेलिदालिके ॥

प्रचण्डतुण्डमुण्डखण्डभारहारशालिके ॥ २ ॥ प्रसीद.

कर्णकर्यलङ्कृते सुदन्तकलिकरालिके ।

रसनाखिलदेवारिसुवारिधिविषज्वालिके ॥

प्रशस्यनस्ययुक्तमौक्तिकाभूषणशालिके ॥ ३ ॥ प्रसीद.

नयनत्रययुक्तपालफालकालकालिके ।

व्यालचन्द्ररत्नमुकुटबालचन्द्रमालिके ॥

मुक्तकेशलेशवेषहासितहरतालिके ।

(कासितकरवालिके शोषितहरहालिके) ॥ ४ ॥ प्रसीद.

ब्रह्ममहिषि ब्रह्म ते, पृथङ्नतेऽद्रिबालिके ।

सचराचरजन्तुमनुजदनुजवितनुजालिके ॥

गृहाण नमनाम्बिकेम्ब कात्यायनि कालिके (कात्यायनबालिके) ॥ ५ ॥ प्रसीद.